

Eva Spierenburg

'Gereedschap' en moderne expressie voor verlies

Petra Bente

Afbeelding voorblad

afbeelding 1: still uit 'recreating my mother', attempt 4, video 47.35 min 2015

Petra Bente

inleverdatum: 29 mei 2017

begeleidster: Manon Habekotté

Inhoud	
Voorwoord	4
Inleiding	5
Probleembeschrijving	5
Relevantie en doel	7
Onderzoeksvragen	8
Methode	8
Leeswijzer per hoofdstuk	9
Hoofdstuk 1	
Wie is de kunstenares Eva Spierenburg en hoe ziet haar oeuvre eruit ?	10
Hoofdstuk 2	
Wat zijn de kenmerken van de Expressietheorie ?	14
Hoofdstuk 3	
Wat houdt de theorie van Alain de Botton in ?	18
Hoofdstuk 4	
Welke verklaring geeft Eva Spierenburg over haar beeldend werk en hoe verwoordt en verbeeldt zij zelf verlies?	21
Conclusie	27
Reflectie	29
Bijlagen	31
Literatuur	53

Voorwoord

Dit onderzoek is de afstudeeropdracht van de opleiding tot docent Beeldende Kunst en Vormgeving. Het is eveneens het theoretische sluitstuk van mijn eigen beeldende werk uit het afgelopen jaar. Het thema 'verlies' stond daarin centraal. Dit onderzoek laat zien hoe en met welke impact de kunstzinnige 'expressie' van verlies in brede zin in beeldende kunst uit kan werken en hoe filosofen en kunsttheoretici betekenis geven aan de notie 'verlies', specifiek in relatie tot kunst.

Bijzondere vermelding verdient het vraaggesprek met Eva Spierenburg in het kader van dit onderzoek. Haar oeuvre staat goeddeels in het teken van het thema 'verlies'. Het doel van dit onderzoek is te tonen hoe 'verlies' door haar verbeeld wordt en welke beeldende processen zij daarbij doorloopt.

Ik bedank graag de mensen die meegewerkt hebben aan de totstandkoming van dit onderzoek. In de eerste plaats is dat Eva Spierenburg. Ik was geïntrigeerd door haar uitspraak over hoe haar kunst beïnvloed werd door 'verlies' in de Volkskrant (*Dit zijn de kunstenaars van morgen*' Leeuwen, 25-11-'16) en zij heeft door middel van een diepte interview veel van mijn vragen kunnen beantwoorden.

Verder dank ik Manon Habbekotté, mijn onderzoeksbegeleidster voor haar goede adviezen. Ook dank ik mijn naaste collega's van het Antoniuscollege en medestudenten van de Breitner Academie en Gonny Boender. En 'last but not least' mijn man en kinderen: met jullie stimulans en steun was dit voor mij uiteindelijk een haalbare opdracht.

Speciale dank ook voor Mariëtte Kemner en Jaap Krijtenburg. Zij hebben onder tijddruk mijn onderzoek geredigeerd en gezorgd voor meer helderheid.

Petra Benten, 11 juni 2017

Inleiding

Naar aanleiding van mijn eigen beeldend werk, dat 'verlies' als thema centraal stelt, voelde ik herkenning bij het lezen van een artikel in de Volkskrant, getiteld: '*Dit zijn de kunstenaars van morgen*'. Eva Spierenburg, vorig jaar werkzaam op de Rijksacademie, vertelt daarin hoe impactvol het gegeven 'verlies' in haar huidige persoonlijke leven en recente kunst is geweest:

“Vorig jaar overleed mijn moeder, dit jaar mijn stiefmoeder. Dat zie je terug in mijn kunst, mijn werk is autobiografisch. Ik heb bijvoorbeeld van epoxyhars een soort gestold bloed gemaakt. Dat was een reactie op het dode lichaam van mijn moeder. In de sculpturen kan je ook lichaamsdelen herkennen. Soms overkwam me dat, ik werk heel intuïtief.” (Leeuwen, 25-11-'16 pp.19).

Probleembeschrijving

Na het lezen hiervan werd ik nieuwsgierig naar deze kunstenaressen en haar oeuvre omdat ik mij afvroeg hoe verlies als zelfexpressie werkt. De vraag doemt op of het verbeelden van gevoelens van verdriet en rouw 'automatisch en intuïtief' bij kunstenaars naar boven komen -wanneer zij te maken hebben met verlies van een dierbare -, als zij aan hun kunst werken.

In de kunstfilosofie zijn er theorieën die betrekking hebben op zelfexpressie in kunst en het effect daarvan op de toeschouwer. Als je naar kunst kijkt vanuit de Expressiethorie, dan is het wezen van de kunst de zelfexpressie van de kunstenaar (Braembussche, 1994, pp. 27). Het kunstwerk wordt hierbij benaderd vanuit de kunstenaar en zijn eerste gemoedstoestand, oftewel de eerste ideeën waarmee zijn creatieve proces begon.

In het boek 'Kunst als therapie' (2013) pleiten de moderne filosoof Alain de Botton en John Armstrong voor een omgang met kunst die enig raakvlak heeft met dit uitgangspunt van de kunstfilosofie. Zij maken echter de functie van kunst concreter. De Botton en Armstrong beschrijven dat kunst gereedschap kan zijn om de mens completer en gezonder te maken. Dat betekent dat we kunst ook een andere functie kunnen toeschrijven, namelijk, we kunnen kunst gebruiken om ons te laten begeleiden, vermanen en troosten.

Verlieservaringen' zijn ervaringen die een grote impact hebben op mensen als zij tijdens hun leven partners, kinderen of anderen die hen heel nabij zijn verliezen door bijvoorbeeld overlijden.

Volgens E. Keirse (2008) betekent dat als verdriet erkend wordt, dit ook meer verlichting biedt, dan het wegduwen of het verzwijgen daarvan. Vanuit de bovenstaande theorieën zouden toeschouwers die zelf 'verlies' meemaakten deze gevoelens kunnen herkennen en troost kunnen voelen bij het bekijken van kunst met dit thema. Op deze wijze zou deze kunst voor hen zelfs een therapeutisch medium kunnen zijn.

Als we het gegeven 'verlies' als uitgangspunt nemen en dit relateren aan beeldende kunst, dan kunnen we grofweg twee soorten kunst onderscheiden: kunst die *voortkomt* uit gevoelens van verlies én kunst die deze gevoelens *thematiseert*. Uiteraard zijn mengvormen van deze twee beschreven soorten mogelijk.

Er zijn dus uiteenlopende kunstvormen die verlies of rouw als onderwerp hebben. Zo verscheen tamelijk recentelijk nog van de hand van schrijver Adri van der Heyden (2013) de requiemroman 'Tonio'. Hierin stelt hij het levensverhaal en de herinneringen aan zijn zoon centraal. Een ander voorbeeld is de Nederlandse beeldend kunstenaar Erik Kessels. Hij is vooral gefascineerd door fotoalbums. Kessels gebruikt zijn persoonlijke verlieservaringen in zijn werk (2016). De allerlaatste foto van zijn zus nam hij als vertrekpunt in een onderzoek naar beeld in de huidige tijd. Deze foto is op groot formaat in 2016 in heel Polen gepubliceerd. Kessels oogmerk ermee is te onderzoeken wat er precies gebeurt als de tijd volledig stilstaat bij één afbeelding. Het onderzoek moet een discussie uitlokken over de status, rol en functie van de hedendaagse beeldcultuur.

Zo zijn vele vormen van expressie mogelijk om verlieservaringen uit te beelden. Het doel van deze expressie kan zich beperken tot verlichting voor de kunstenaar. Maar de expressie van verdriet kan op deze manier ook verspreid worden; ze kan overgebracht worden aan de toeschouwer en zo verlichting of begrip in het vooruitzicht stellen.

Eva Spierenburgs werk bestaat uit schilderijen, installaties en objecten, waarin het thema 'verlies' een belangrijke rol speelt. De vraag in dit onderzoek is hoe haar werk vanuit het thema 'verlies' ontstaat en tot uitdrukking komt.

Relevantie en doel

Op vrijdag 14 april 2017 heb ik Eva Spierenburg geïnterviewd in haar atelier in Utrecht om te onderzoeken hoe het oeuvre van Eva Spierenburg zich tot de expressietheorie verhoudt. Tevens wilde ik haar werk tegen het licht van de theorie van Alain de Botton houden. Op deze manier heb ik vanuit een kunstfilosofisch standpunt, haar werk kunstbeschouwend onderzocht. De onderzoeksvraag was hoe het thema 'verlies' tot uitdrukking komt en hoe haar werk vanuit dit thema ontstaat.

Als docente Beeldende Vorming en Art op het Antoniuscollege in Gouda ben ik dagelijks bezig met het begrip Kunst. Ik wilde mij vanuit die functie en vanuit het oogpunt van competentieontwikkeling verder verdiepen in menselijke thema's als 'verlies', omdat die betrekking hebben op universele, menselijke gevoelens en emoties die ook voor mijn leerlingen herkenbaar zijn.

Daarnaast heb ik mij in mijn recente beeldende werk gericht op het thema 'verlies'. Ik heb een poging gedaan de verschillende dimensies – denk aan tijd, gelaagdheid, herinneringen – te betrekken en op te nemen in het verbeelden en het aan de orde stellen van dat thema.

In dit proces heb ik mijn kennisbasis weten verstevigen en uit te breiden. Ik heb zo een stap kunnen zetten in de ontwikkeling van mijn kritisch-wijsgerige, reflecterende vermogens. Daarnaast heeft dit onderzoek mijn ontwikkeling op twee gebieden een impuls gegeven, te weten, pedagogisch, maar op ook het gebied van interpersoonlijke relaties. In mijn werk als docent verwacht ik daar van te kunnen profiteren.

Door dieper inzicht in dit specifieke thema 'verlieservaringen' kan ik beter inspelen op gevoelens van mijn leerlingen als zij deze beeldend uiten. Ik kan mijn leerlingen motiveren hun gevoelens te uiten en uitleggen dat kunst een belangrijk onderdeel van hun leven is en ook voor hen een belangrijke waarde kan hebben.

Onderzoeksvragen

Zoals eerder uitgelegd heb ik in mijn onderzoek getracht een antwoord te vinden op de volgende hoofdvraag:

Welke beeldtaal is zichtbaar in het oeuvre van Eva Spierenburg en heeft betrekking op het thema 'verlies' en hoe is deze beeldtaal te relateren aan de expressietheorie en de theorie van Alain de Botton ?

Onderstaande deelvragen hebben mij hierbij geholpen:

- 1) Wie is de kunstenares Eva Spierenburg en hoe ziet haar oeuvre eruit?
- 2) Wat zijn de kenmerken van de Expressietheorie?
- 3) Wat houden de theorieën van Alain de Botton in?
- 4) Welke verklaring geeft Eva Spierenburg over haar beeldend werk en hoe verwoordt en verbeeldt zij zelf verlies?

Methode

Om deze onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden is er literatuuronderzoek gedaan naar met name de moderne filosoof Alain de Botton en de expressietheorie. Daarnaast heb ik een diepte-interview met de kunstenares Eva Spierenburg gedaan. Ook is Spierenburg's oeuvre bestudeerd in relatie tot de onderzoeksvragen die betrekking hadden op de wijze van expressie met betrekking tot verlies.

De volgende locaties zijn in het kader van dit onderzoek door mij bezocht: de bibliotheek van de Breitneracademie, de bibliotheek van het Rijksmuseum en het Stedelijk te Amsterdam. Tevens is gebruik gemaakt van digitale bronnen die betrekking hebben op rouw en verlies. Tot slot is ook de site van Eva Spierenburg door mij geraadpleegd. De bronnen die mij het meest geholpen hebben zijn het boeken 'Kunst als therapie' en 'Denken over kunst' en het diepte-interview met Eva Spierenburg.

Ik heb getracht haar werk in relatie tot de theorie van filosoof Alain de Botton en de Expressietheorie te onderzoeken.

De conclusies van dit onderzoek zijn tot stand gekomen op basis van de uitkomsten uit het diepte-interview en van die uit het literatuuronderzoek. Het ging mij daarbij primair om de vraag hoe Eva Spierenberg het onderwerp 'verlies' verbeeldt in haar werk. Na het diepte-interview heb ik haar antwoorden gecodeerd op thema, waardoor ik inzicht kreeg in de vraag hoe en waarom zij tot een bepaalde materiaalkeuze en expressiewijze kwam. Daarnaast ik heb gezien wat de betekenis van Eva's beeldend werk voor haarzelf.

[Leeswijzer per hoofdstuk](#)

Om de structuur van mijn onderzoek voor de lezer inzichtelijker te maken, licht ik hier de structuur ervan toe.

In **hoofdstuk 1** wordt Eva Spierenburg geïntroduceerd en haar werkwijze en oeuvre worden beschreven.

In **hoofdstuk 2** worden de kenmerken van '*de expressietheorie*' toegelicht.

In **hoofdstuk 3** worden de theorieën van Alain de Botton geschetst met betrekking tot de begeleidende, vermanende en troostende functie van kunst en in hoeverre sublimatie een positieve uitwerking kan hebben.

Tenslotte zijn in **hoofdstuk 4** de verklaringen van Eva Spierenburg over haar beeldend werk beschreven en een antwoord op de vraag hoe zij verlies verbeeldt en verwoordt.

Hoofdstuk 1

Wie is de kunstenares Eva Spierenburg en hoe ziet haar oeuvre eruit ?

Eva Spierenburg, geboren in Lelystad in 1987, studeerde autonome beeldende kunst aan de Hogeschool voor de Kunsten in Utrecht (2005 – 2009). In 2015 en 2016 werkte zij binnen de muren van de Rijksakademie van Beeldende Kunsten in Amsterdam. Momenteel is zij werkzaam als docent op de Hogeschool Artez in Zwolle. Haar atelier is gevestigd in Utrecht.

Op de middelbare school was haar al duidelijk dat ze naar de Kunstacademie wilde, al had ze niet echt een duidelijk besef van de wereld die haar te wachten stond. Spierenburg koos op de Kunstacademie in Utrecht de richting Autonoom. De keuze voor die richting is achteraf bezien een sterke impuls geweest in de ontwikkeling van een onafhankelijke, onbevangen en onderzoekende houding in haar eigen beeldende zoektocht.

Het werk van Eva Spierenburg omvat veel schilderijen. Tijdens het diepte-interview vertelt ze dat ze is begonnen als schilder. Met de schilderkunst voelt ze nog steeds de meeste verbinding. Daarna is zij zich op andere vormen van beeldende kunst gaan richten. Nu maakt ze veel ruimtelijk werk. Opvallend is dat dit altijd 'een schilderachtige huid' krijgt. Daarnaast maakt ze video's. Spierenburg merkt dat video-art altijd vanuit haar tweedimensionale benadering tot stand komt; altijd vanuit één standpunt.

Een rode draad in het werk van Spierenburg, is dat het zich kenmerkt door een blijvende zoektocht naar het schilderachtige. Binnen het schilderwerk is het tweedimensionale voor haar nooit genoeg en ze blijft beeldend op zoek om uit het afgebakende vlak te breken: 'Het vlak ging me storen.' Spierenburg heeft dit gedaan door te experimenteren met texturen en ruimtelijke toevoegingen. Hierdoor is haar werk vanzelf naar elkaar toe gegroeid: 'het voelt voor mij nu of ik voornamelijk aan het schilderen ben maar als ik het dan ga inrichten, wordt het een installatie.' (zie interview in bijlage).

Eva is de laatste tweeënhalve jaar met het thema 'verlies' bezig. Een voorbeeld is te zien in afbeelding 2. Hier is op het schilderij aan de muur een gebogen lichaam te zien wat zich lijkt te verzetten in een pose die lijkt op een 'gymnastisch bruggetje'. Een arm en hand van buiten lijken te willen helpen. Dit beeld roept vragen op; 'helpen' in de zin van helen of genezen om te blijven leven of 'helpen' door juist het sterven te bespoedigen en 'veraangenamen'? Het schilderij geeft hierop geen antwoord en het blijft juist daarom nog lang op het netvlies staan.

afb 2: aan de muur: 'being exposed' 2016, 140x190 cm, acrylic, ink and charcoal on linen

afb 2: op de grond: 'after avoiding' 2016, 170x80x60 cm, styrofoam, cheesecloth, acrylic and epoxy

afb 3: 'the body and the ground' ,installation - RijksakademieOPEN 2016, i.a. clay, rubber, styrofoam, textile, acrylic, plaster

In de sculptuur op de voorgrond zijn lichaamsdelen te herkennen. Ze doen denken aan een 'benenpaar' dat op de rechterzijde van het lichaam ligt. Op de heup staat een kom met bloed. Ook dit beeld is raadselachtig. Mogelijk staat de kom symbool voor 'iets dat genoeg is geweest'.

Op afbeelding 3 is duidelijk te zien dat Eva tweedimensionale beelden combineert met driedimensionale vormen tot een installatie in één ruimte. De muren zijn beschilderd met een terracottakleur en aan de achterwand hangen een schilderij en een beschilderd doek met geabstraheerde delen van lichaamsvormen. Middenin de ruimte staat een sculptuur die een deel van een lichaam in verval weergeeft. De huid lijkt te zakken en wat te plooiën. De zijanten laten een dwarsdoorsnede zien, zodat je ook een indruk krijgt van wat zich binnenin het lichaam afspeelt. De in donkerbruine, in driehoekvorm opgestelde palen verbinden alle twee- en driedimensionale vormen binnen een en dezelfde ruimte en zorgen voor een raadselachtige sfeer en eenheid.

Eva Spierenburg werkt veel met inkt. Op haar sculpturen brengt ze meestal een verfhuid aan. Verder werkt ze graag met gips of met gevonden voorwerpen en materialen en spullen van de kringloop. In haar laatste werk heeft ze met matrashoezen gewerkt. Ze werkt dus met veel verschillende materialen: "Ik heb eergisteren ook weer iets met mijn eigen haar gemaakt...een verzameling van jaren uit mijn haarborstel van toen ik nog lang haar had...". Ze zegt dat ze houdt van gevarieerd materiaal wat haar steeds voor verrassingen stelt waardoor er onvoorspelbare dingen gebeuren die leiden tot nieuwe associaties: "op het moment dat ik precies weet wat er gaat gebeuren dan vind ik het niet interessant meer of dan wordt het een illustratie van een idee" (zie interview in bijlage).

Eva vertelt dat ze in haar beeldend werk altijd 'op zoek' is; ze is een 'bouwer'. Ze probeert heel 'open' in haar atelier aan het werk te gaan en probeert het oordeel en de rationele overwegingen uit te bannen of uit stellen. Ze doet dit omdat ze de ervaring heeft dat ze de ideevorming te veel afsluit als ze te vroeg haar beelden in woorden gaat vatten. Ze is op zoek naar een openheid waarin nieuwe beelden ontstaan. Een goed voorbeeld hiervan is een serie waaraan ze momenteel werkt met de werktitel 'Matrashoezen' (Afbeeldingen 4 en 5). Eva had hiervoor allerlei matrashoezen verzameld en was ze aan het bewerken maar toen ze deze ging beschilderen kwam het werk eerder tot stand dan ze verwachtte.

Als een werk sneller tot stand komt dan kan dit omdat er al veel beeldend onderzoek aan vooraf is gegaan. Een kunstenaar zit dan dermate in een 'flow' van gevoel en automatisme dat het snel creëren van een werk mogelijk is. Voor haar voelde het onwennig dat een werk soms bijna moeiteloos tot stand lijkt te komen. Zij streeft altijd naar het intact houden van originele ideeën om het pure gevoel vast te houden.

De werken worden niet bijgeschaafd door twijfel die achteraf toeslaat. Ze probeert het beoordelen en twijfelen daarover dus zoveel mogelijk uit het atelier te laten.

Afbeeldingen 4 en 5: 'Matrashoezen' (nog in ontwikkeling, dus nog geen titel).

[Deelconclusie van Hoofdstuk 1](#)

Eva Spierenburg streeft in haar atelier een open, onderzoekende en niet-oordelende houding na ten aanzien van zowel de mogelijkheden van materialen (inkt, verf, gips, hars en klei) als de vormen die betrekking hebben op de thematiek van verlies. Ze wil zo veel mogelijk open staan voor emoties, gevoelens en gedachten die betrekking hebben op verlies en verval, die bijvoorbeeld intraden na het verlies van haar moeder en stiefmoeder.

Naar mijn mening zijn er niet veel kunstenaars die zo hun gevoelens van rouw en verlies – die tegelijkertijd rauw, poëtisch en confronterend zijn – in alle openheid durven te laten zien in hun beeldend werk.

Hoofdstuk 2

Wat zijn de kenmerken van de Expressietheorie ?

Als we het hebben over kunst dan houdt het begrip 'expressie' in dat een kunstenaar zijn gevoelens, emoties en gedachtes vertaalt naar een beeldend werk. Al in de oudheid werden kunstvormen door Aristoteles niet alleen gezien als vermaak maar ook zouden er emoties vrijkomen die voor harmonie zouden zorgen bij artiest en publiek. Aristoteles kan met zijn *karthasistheorie* als voorloper van de Expressietheorie (Braembussche, 1994, pp 40) beschouwd worden. In de kunstfilosofie zijn er meerdere theorieën die betrekking hebben op zelfexpressie in de kunst en het effect daarvan op de toeschouwer. In de Expressietheorie wordt er naar kunst gekeken vanuit de zelfexpressie van de kunstenaar (Braembussche, 1994, pp 27). Met andere woorden, het kunstwerk wordt hierbij benaderd vanuit de kunstenaar en zijn eerste gemoedstoestand oftewel de eerste ideeën die hij in zijn hoofd had en waarmee zijn creatieve proces begon. Ik bespreek hier in het kort de theorieën van Hegel en Tolstoj en de CC-theorie.

Oudere Expressietheorieën leggen meer nadruk op de beschouwer, terwijl jongere theorieën meer aandacht hebben voor de emoties van de kunstenaar (Braembussche, 1994).

Filosoof Hegel (1770-1831) beschreef dat wij als mensen 'verbeelding' nodig hebben voor alledaagse problemen en gevoelens om zo nieuwe betekenissen te geven en de wereld te verkennen, verfijnen en vergroten (Zijlstra, 2007). Hij omschrijft kunst als 'het zintuiglijk schijnen van de idee' en benadrukt hiermee dat het de taak van de kunstenaar is om de waarheid in een zintuigelijke vorm zichtbaar te maken. Naast religie en filosofie heeft kunst de taak om het goddelijke, de diepste verlangens van de mens, de waarheid tot uitdrukking te brengen. Hegel was de mening toegedaan dat kunst niet vanzelfsprekend is en dat kunstenaars zich ook filosofisch over hun werk moesten verantwoorden (Braembussche, 1994).

In de negentiende eeuw beschrijft de schrijver Tolstoj het belang van kunst als expressiemiddel (Zijlstra, 2007). Hij ziet kunst als een menselijke activiteit, waarbij door middel van bepaalde uiterlijke signalen, aan anderen op expressieve wijze gevoelens worden doorgegeven die een kunstenaar zelf heeft doorleefd bij het maken van het kunstwerk. Daarmee kunnen anderen eveneens door deze gevoelens geïnfecteerd raken en ze ook beleven.

Dit idee van zelf-expressie is verder uitgewerkt door William Collingwood (1889-1943) en Benedetto Croce (1866-1952). Dit wordt de CC-theorie genoemd en deze heeft drie fundamentele stellingen. De eerste fundamentele stelling van deze theorie houdt in dat een kunstenaar het idee of kunstwerk al in zijn hoofd heeft, en dat dit idee (ook wel intuïtie genoemd) verder gevormd en verwerkt wordt door de kunstenaar. Dat dit idee niet noodzakelijkerwijs hoeft uit te monden in een kunstwerk of -product is de tweede fundamentele stelling (Braembussche, 1994). De derde fundamentele stelling van de CC-theorie is dat het idee of de intuïtie op een dusdanig aansprekende manier in een kunstwerk wordt omgezet dat de toeschouwer dit idee onmiddellijke begrijpt en deze dit idee dan ook kan herbeleven of herscheppen (Braembussche, 1994; Zijlstra 2007). Dit omzetten naar een beeldend werk is een persoonlijk proces van verbeelding en kan een moeizame zoektocht of worsteling kan zijn. Croce voegt hier aan toe dat een intuïtie een 'onmiddellijk geestelijk contact' is waarbij het 'unieke' geen uitleg meer behoeft. Anders verwoord door Braembussche: "Het unieke is datgene waarmee we onmiddellijk het meest vertrouwd zijn." (1994).

Onder invloed van de Expressiethorie zien we dat de betekenis van kunst als nabootsing – mimesis – verschuift naar de expressie als wezenlijk kenmerk van kunst. Zo bezien moet kunst vooral opgevat worden als authentiek, *geestelijk* product (Hegel, romantiek), voortkomend uit het gemoed van de kunstenaar als creatieve bron. In de negentiende eeuw winnen Croces esthetica en zijn intuïtie-expressiethorie aan belang en populariteit. Croces werk wordt als een razendknappe, down-to-earth-concretisering van de ingewikkelde hegeliaanse esthetica beschouwd. (Monroe, Beardsley, 1966). Ondanks de eenvoud van zijn kunstconcept deed Croce recht aan de complexiteit van kunst. Dat is een grote verdienste.

Opvattingen als die van Croce worden overigens ook al in de romantiek teruggevonden. Het uitgangspunt in de romantische esthetica is immers dat de eigen geest en individualiteit zich in een kunstwerk manifesteren, of liever gezegd: uitdrukken. Croce heeft het in dat verband over de 'verheldering' van de geest in een kunstwerk. We zien dat daarmee de scheidslijn tussen kunst en andere uitingen vervaagt onder invloed van deze vergeestelijking van kunst. Het gevolg is misschien dat elke expressie relevant wordt. Dat is dan mogelijk ook een van de kritiekpunten op deze theorie.

In het kielzog daarvan, kan de kritiek op deze theorie ook zijn, dat het kunstwerk alleen maar een doorgeefluik zou zijn en weinig nieuws zou toevoegen. Collingwood had echter wel aandacht voor iets wat meer was dan 'expressie als doorgeefluik'. Kunstenaars voegen iets toe aan de werkelijkheid. Die wordt daardoor rijker. Dit geldt in zekere zin voor iedereen: om ons te kunnen ontwikkelen en te groeien moeten we ons uitdrukken in de breedste betekenis van het woord; we moeten iets buiten onszelf teweegbrengen (Zijlstra 2007).

Dat wat wij kunst noemen is al met al iets interns en geestelijks. Onze intuïtie schiept de beelden die kunnen leiden tot kunst. De voorwaarde is dat het beeld niet kan bestaan als het niet tot uitdrukking (expressie) gebracht is. Dat betekent bijvoorbeeld dat een gefantaseerd beeld pas een beeld is als het ook werkelijk op doek is gezet .

Deelconclusie hoofdstuk 2:

'Expressie' betekent dat een kunstenaar zijn gevoelens, emoties en gedachtes vertaald naar een beeldend werk. De filosoof Hegel beschreef al dat wij als mensen 'verbeelding' nodig hebben voor alledaagse problemen en gevoelens om zo nieuwe betekenissen te geven en de wereld te verkennen, verfijnen en vergroten.

De schrijver Tolstoj zag eveneens het belang van kunst als expressiemiddel; aan anderen kunnen op expressieve wijze gevoelens worden doorgegeven die een kunstenaar zelf heeft doorleefd bij het maken van het kunstwerk.

De CC-theorie houdt in dat een kunstenaar het idee of kunstwerk al in zijn hoofd heeft, en dat dit idee (of deze intuïtie) verder gevormd en verwerkt wordt door de kunstenaar. De toeschouwer kan dat idee herbeleven of herscheppen. Een intuïtie wordt gezien als een 'onmiddellijk geestelijk contact', waarbij het 'unieke' geen uitleg meer behoeft, omdat wij daarmee onmiddellijk vertrouwd zijn. De intuïtie wordt immers op een aansprekende manier in een kunstwerk omgezet, zodanig dat de toeschouwer dit idee onmiddellijk begrijpt of herkent.

De vraag is echter of Croce en Collingwood in hun esthetica niet voorbij gaan aan het bezwaar dat het kunstwerk gereduceerd wordt tot doorgeefluik zijn en weinig nieuws toevoegt. Er bestaat wel consensus over dat kunstenaars de werkelijkheid rijker maken. Om ons te kunnen ontwikkelen en te groeien moeten we ons immers uitdrukken in de breedste zin; we moeten iets buiten onszelf teweegbrengen.

Hoofdstuk 3

Wat houdt de theorie van Alain de Botton in ?

In dit hoofdstuk worden de ideeën van met name Alain de Botton toegelicht. In 2005 schreef de hedendaagse filosoof Alain de Botton al over een bijzondere functie die kunstwerken voor iemand kunnen hebben, hij beschrijft in 'Ode aan het kijken' een intrigerend begrip als *'liminale plekken'*. Het gaat erom dat kunst – De Botton neemt in zijn boek de schilderijen van Hopper als uitgangspunt – ons kan terugvoeren naar een belangrijke plek in onszelf, een stille, droevige, betekenisvolle of waarachtige plek. Deze beelden kunnen ons aan onszelf herinneren. Mogelijk kan de terugkeer naar onszelf leiden tot loutering en rust.

Tevens beschrijft De Botton hoe wij als mensen soms afbeeldingen kopen van kunst die ons aan iets belangrijks herinnert, waarmee hij wil zeggen dat wij als mensen dus af en toe een herinnering of baken nodig hebben. In de loop van de jaren hebben zijn ideeën zich meer ontwikkeld, waarover later meer.

Wellicht is het voor veel mensen ook wel herkenbaar: je verlaat een museum en ervaart een zekere rust en je voelt je misschien zelfs 'schoongespoeld'. Doordat je in een andere omgeving bent en je je kan focussen op beeldende werken kan je, al is het maar voor even, je afsluiten voor je eigen beslommeringen en er de ruimte vinden om de kunst te kijken en te ervaren. Tevens kan je je openstellen voor wat er in de kunst over 'de essentie van de wereld' wordt getoond (Boon; Steenhuis, 2009; Botton en Armstrong 2014).

Zoals al beschreven in de inleiding pleiten de moderne filosoof en schrijver Alain de Botton en filosoof en kunsttheoreticus John Armstrong In het boek 'Kunst als therapie' (2013) voor een omgang met kunst die raakt aan de uitgangspunten van de kunstfilosofie.

Zij maken deze functie echter tastbaarder. De Botton en Armstrong beschrijven op toegankelijke wijze dat kunst (inclusief design, architectuur en ambachtskunst) gereedschap kan zijn waardoor wij als mens completer en gezonder kunnen worden en dat we ons meer kunnen focussen op de zeven functies van kunst en het gebruik ervan. Voor hun is 'kunst als gereedschap' meer dan een verlengstuk van het lichaam en zintuigen maar ook 'gereedschap voor de geest'. Zij onderscheiden de zin van kunst met zeven functies die hier allen kort toegelicht worden.

1)*Herinneren* ; kan een middel zijn om ons geheugen te versterken en onze goede ervaringen en inzichten beter vast te houden en te gebruiken zodat ze ook voor anderen toegankelijk zijn.

2)*Hoop* ; kan ons hoop geven door ons aangename, optimistische en prettige dingen te laten zien.

3) *Leed* ; kan ons een bron van waardig verdriet tonen en ons herinneren dat er ook ruimte mag zijn voor verdriet, in ieders leven is verdriet een onontkoombaar ingrediënt en wellicht realiseren we ons hierdoor dat ze onderdeel zijn van een zinvol bestaan. (De Botton, 2014)

4) *Weer in balans komen* ; kunst heeft als eigenschap dat ze ons op een heldere wijze de essentie van onszelf toont en helpt ons karakter en zijn positieve kanten weer in balans te brengen en onze mogelijkheden beter te benutten.

5) *Zelfinzicht* ; kan een leidraad zijn en ons helpen te ontdekken wie we diep vanbinnen zijn als we het niet in woorden kunnen uitdrukken. Een kunstwerk kan model staan voor onze identiteit.

6) *Ontwikkeling* ; kunst kan een leidraad zijn om onze ervaring uit te breiden, het toont ons de ervaringen van anderen en ook die van andere culturen die verbeeld zijn en vaak op een esthetische manier worden getoond. Hierdoor krijgen we meer inzicht in de ons zelf en de ons omringende wereld en de andere ideeën en opvattingen kunnen ons verrijken. Niet alles wat we nodig hebben om geestelijk te kunnen groeien ligt voor het oprapen.

7) *en tot slot Waardering* ; kunst kan ons helpen weer gevoelig te worden en kan ons met een meer open en enthousiaste manier naar de wereld laten kijken. We gaan meer open staan en kunnen met 'nieuwe ogen' kijken naar het oude.

De Botton en Amstronng schetsen tevens het belang van *sublimatie* als een proces van transformatie waarin heftige en negatieve ervaringen omgezet kunnen worden in iets nobels en fijns. Zij stellen voor om kunst in musea meer te rangschikken naar emoties zodoende de 'noden van de ziel' aan te spreken. Hierdoor zou kunst fungeren als een 'machine voor therapie van de ziel' (pp.90).

In 2014 hebben zij de tentoonstelling 'Art is Therapy' in het Rijksmuseum samengesteld, waarbij zij kozen voor het volgende:

“Ons uitgangspunt is dat het accent niet zou moeten liggen op wanneer of door wie kunst is gemaakt, maar wat kunst voor *jou* kan doen - de gewone bezoeker met de zorgen die iedereen wel eens heeft ”

(Botton en Amstronng, 2014).

De tentoonstelling werd helaas door de tentoonstellingscritici niet positief ontvangen, hun grootste verwijt was dat de boodschap van de Botton en Amstronng niet goed overkwam en dat het publiek niet op juiste wijze werd gestimuleerd om zelf te kijken of te denken (Zeil, 2014).

Vanuit bovenstaande theorieën zouden toeschouwers die zelf 'verlies' meemaakten deze gevoelens kunnen herkennen en troost kunnen voelen bij het bekijken van kunst die gaat over verlies en die past bij de persoonlijke behoefte van een bezoeker of beschouwer. Kunst met 'verlies' als thema zou goed kunnen passen in de beschreven functies 1,3 en 4 van kunst. Zo zou deze kunst voor de beschouwer die op zoek is naar troost zelfs een therapeutisch medium kunnen zijn.

Deelconclusie hoofdstuk 3

Alain de Botton is een modern kunstfilosoof die in de loop der jaren een aantal concrete en toepasbare functies van kunst heeft beschreven. Zo kan kunst ons doen terugkeren naar een betekenisvolle plek in onszelf (De Botton, 2014) en mogelijk een toestand van rust en loutering voor onszelf teweegbrengen. Dat we ons vaak meer ontspannen en open voelen als we werk zien dat 'de essentie van de wereld' aan ons toont, is voor velen misschien herkenbaar. We voelen ons dan 'schoongespoeld'.

Voor Alain de Botton en John Armstrong is 'kunst als gereedschap' meer dan een verlengstuk van het lichaam en de zintuigen. Kunst dient ook als gereedschap voor de geest. Kunst kan ons helpen completer en gezonder te worden. Ze zou ons kunnen begeleiden, vermanen en troosten en ons op deze manier helpen bij onze levensvragen. Zo worden we een betere versie van onszelf. Hiervoor zouden we ons meer kunnen focussen op de zeven functies van kunst en het gebruik ervan. Ook musea kunnen hier een rol in spelen door werken thematisch naar deze functies te rangschikken.

Hoofdstuk 4

Welke verklaring geeft Eva Spierenburg over haar beeldend werk en hoe verwoordt en verbeeldt zij zelf verlies?

In dit hoofdstuk wordt besproken hoe Eva Spierenburg haar beeldend werk verklaart en hoe zij haar verlies verwoordt en verbeeldt op basis van het diepte-interview wat ik met haar op 14 april jongstleden gehouden heb. Om deze vragen te ontwerpen heb ik een koppeling gemaakt met mijn Plan van Aanpak en heb ik interviewvragen gemaakt met behulp van het boek *'Praktijkonderzoek in de school'*.

Tijdens het interview hebben we ons eerst aan elkaar voorgesteld en daarna heb ik haar gevraagd te gaan vertellen over haar werk, hier heeft Eva het citaat dat mij ertoe aangezet heeft haar te gaan interviewen over 'verlies' goed kunnen toelichten. De specifiekere interviewvragen zijn dan ook na het kleisculptuur 'Recreating my mother' en 'Verval en gestold leven' verwerkt.

Voor de interviewvragen en de volledige antwoorden hierop verwijs ik graag naar bijlage 2.

'Recreating my mother' (zie afbeeldingen in bijlage 1)

De afgelopen jaren was Eva werkzaam op de Rijksacademie. Haar moeder overleed onmiddellijk bij aanvang van die periode. Dit heeft ertoe geleid dat zij merkte dat 'Adam en Eva' steeds in haar werk terugkwamen. Deze figuren kunnen als metaforen opgevat worden voor verschillende dingen.

Op een gegeven moment heeft Eva haar moeder herschepen uit een ribachtige vorm en dit scheppen en proces van vergankelijkheid heeft Eva vastgelegd in een video. Enkele afbeeldingen van 'stills' 'Recreating my mother' hierin zijn te vinden in de bijlagen. Eva vertelde een associatie met 'Adam en Eva' te hebben omdat zij zelf ook Eva heet. Zij schiep dan symbolisch in klei haar 'rib' om daar een 'Adam' van te scheppen. Vanuit deze vorm werd dit langzaam weer mens.

Eva Spierenburg maakte in deze kleisculptuur, die een moederfiguur symboliseert, een holte. Deze holte is een ruimte voor Spierenburg zelf. Verder zien we in dit kunstwerk krassen op de ondergrond rond het lichaam. Het bekrassen van het materiaal levert de gewaarwording op dat Spierenburg zich de materie en het onderwerp – in letterlijke zin – toeëigent. Deze materiaalhantering gebruikt zij ook in haar tekeningen en schilderijen heel veel. De houding waarin haar moeder is gestorven is, is dezelfde als die op een geboortefoto van Eva met daarop haar moeder. Haar moeders hoofd is ook hier dezelfde kant opgekanteld. Op het moment waarop haar moeders lichaam van klei klaar was begon Eva met het uitvoeren van een aantal rituelen, zoals het vormen van een holte als baarmoeder, toedekken, afscheid nemen, begraven van haar moeder en het wederkeren naar materie.

Verval en gestold leven (zie afbeelding 2, 3 en 6 en bijlagen)

Eva Spierenburg tracht de ontbinding van een lichaam te verbeelden. In het begin is het lichaam nog warm en heeft het kleur. Daarna zakt het in, waarbij de kleur verdwijnt. Ze beschrijft hoe levenssappen dan niet meer rondgepompt worden en er als het ware gestold leven aan de onderkant van het lichaam ontstaat.

Tijdens ons interview toont Eva mij een tekening waarin de onderste vorm, een vorm van gestold leven is, die zij wilde uitwerken in een ruimtelijke sculptuur (zie afbeelding 2 en 3). Tijdens het beeldend onderzoek ontdekte ze dat de combinatie van materialen en vormen die waardevol was. Die combinatie leidde tot een betere abstractiemogelijkheid voor de verbeelding van lichamelijk vlees. "Het ging me storen dat aan zo'n mens altijd armen en benen zitten en dat het zo zichtbaar is dat het om specifiek een man of vrouw gaat. De herkenbaarheid moet eraf; die leidt alleen maar af. Het gaat om iets wezenlijkers. Omdat herkenbaarheid afleidend is, begon ik met een soort vleeshompen."

Illustratief voor het thema 'verval en gestold leven' is het werk 'In between'. Dit werk bestaat uit een combinatie van houtjes, condens en klei op een kleilap. Spierenburg merkte dat zij gelijk een associatie kreeg van een laken en daarmee drong 'de fase tussen leven en dood' zich meteen als onderwerp op (afbeelding 6). Het vangen van één moment was hier door toeval beter gelukt, dan wanneer ze dit gegeven technisch perfect probeerde uit te werken. Deze fase heeft Eva vastgelegd in een foto om zo als prints te behouden. Dit beeld is al vaker in werk teruggekomen.

afbeelding 6 'In between'

Uiteindelijk besloot Eva om vanuit de ‘Vleessculptuur’ een hele eindtentoonstelling op Rijksacademie in te richten en die tot één grote, fysieke totaalervaring te maken. Ze toont foto’s (zie afbeelding 2 en 3) van de entree, de vloer en het gordijn zijn gemaakt van een rubbersoort lijkend op een huid-achtige structuur. Ze verklaart dat het ‘meteen anders voelde’ wanneer je de tentoonstellingsruimte binnenliep: “je zag niet meteen alles, dat gordijn was redelijk transparant, wat een beetje een opgespannen huidachtig gevoel gaf en van de rest van de vloer en de muren waren allemaal beschilderd met verdunde terracotta klei, wat de suggestie van huidskleur en vleeskleur had en tegelijk een hele aardse sfeer.”

[De rol van persoonlijk leven, emoties, verlies en zelfexpressie in het beeldend werk van Eva Spierenburg](#)

In haar atelier in Utrecht vertelt Eva Spierenburg dat het deels een keuze is en dat deels emoties en gevoelens met betrekking tot ‘verlies’ er gewoon uit komen. Voor haar was het in eerste instantie twee jaar geleden wel een bewuste keuze om met het thema ‘verlies’ aan de gang te gaan op het moment dat ze aan de Rijksacademie begon. In de eerste maand daar overleed haar moeder en één van haar voornemens voor haar periode aan de Rijksacademie was juist om de grens met het persoonlijke op te heffen eigenlijk en dichterbij zichzelf te komen. Dat viel dus samen met dat overlijden van haar moeder. Zij bedacht zich: “Nu moet ik dat maar aangaan en dan alles opengooien en daar vol induiken in mijn werk.”

Eva vertelt zoveel mogelijk te laten gebeuren en er steeds meer vertrouwen in te krijgen dat dingen wel boven komen drijven op het moment dat het moet en dat haar werk moet ontstaan vanuit een soort noodzaak. Eva vertelt dat sommige dingen in de loop der jaren steeds terugkomen in een andere vorm. Zij probeert zich steeds meer te laten leiden door wat er gebeurt en streeft er hierbij naar aan de slag te gaan en zich open te stellen. Ze gaat dan onderzoeken en laat de ideeënstroom op zich inwerken. Op het moment dat er sprake is van bewuste intuïtie – denk aan Croce – , onderzoekt zij hoe ze die om kan zetten in materie (expressie).

Eva beschrijft haar zelfexpressie als een soort gevoel waarbij zij het gevoel heeft om zichzelf niet in te houden. Ze voelde zich gedwongen doordat het gevoel zo groot was en overal was en zo ingrijpend en dichtbij, dat ze er niet omheen kon. Doordat ze er zo diepgaand in haar werk zo mee bezig was, was het mooi hoe zij het tegelijkertijd emotioneel door kon maken en tevens bepaalde afstand kon creëren door middel van observatie. Ze vertelt dat ze daardoor haar zware rouwproces ook als een heel mooi en fascinerend proces kon beschouwen. Ze kon dit proces stapsgewijs verbeelden. Dit bracht teweeg dat zij kon gaan accepteren dat haar plek op deze wereld er een was zonder moeder.

Doorgeven van gevoelens /herbesmetting

Eva Spierenburg merkt dat de mensen die haar werk bekijken en de gevoelens die zij verbeeldt herkennen, daardoor ook teruggaan naar hun eigen verlies. Ze kreeg veel reacties van mensen die door haar werk emotioneel en fysiek geraakt werden en ze vertelt dat ze daar ook wel naar op zoek is, maar dat het wel een beetje vreemd blijft als het lukt deze gevoelens en ervaringen over te brengen.

Eva Spierenburg vertelt hierover dat verbeelding één van de belangrijkste dingen is die je moet leren te gebruiken en ontwikkelen. Ook als je geen kunst maakt, kan kunst je helpen. Hierdoor kun je wat meer buiten het jou bekende treden. Wat dit oplevert, is dat je mogelijk een toestand van rust, berusting, openheid, ontvankelijk of ontspanning voor jezelf realiseert.

‘Dat zou wat meer mogen mogen hier en daar’, zegt Eva.

Kunst als gereedschap

Eva Spierenburg zegt dat zij zich kan vinden in de uitspraak van Alain de Botton. Ze beaamt dat kunst ook voor haar een gereedschap is en dat haar werk inderdaad impact op de beschouwer heeft. Ze vindt het echter ook lastig, omdat als kunst werkelijk een stuk gereedschap zou zijn, kunst onmiddellijk een functioneel en doelgericht karakter zou aannemen. Er zou dus altijd iets mee bereikt moeten worden. Spierenburg verzet zich tegen die gedachtegang.

Ze vreest dat als kunst binnen de samenleving de positie krijgt opgelegd waarin anderen gaan bepalen dat de kunst als functie heeft om verplicht bij te dragen aan de samenleving of als verplicht gereedschap om dingen in beweging zetten dit problematisch zal zijn.

Volgens Eva Spierenburg zou kunst een autonome positie moeten hebben en geen opgelegde rol waarbij kunst ingezet wordt als gereedschap.

Als kunst bijvoorbeeld wordt ingezet als kunstzinnige therapie, dan ziet zij dit vooral als een vorm van vrijblijvende en persoonlijke expressie. Tegelijkertijd geeft ze aan dat het wel een beetje ingewikkeld is: kunst heeft volgens haar alles behalve een vrijblijvende rol. Ze neemt paradoxaal genoeg, ondanks haar niet-doelgerichte karakter 'in de wereld en een betekenisvolle positie in'. Eva zegt hier verder over dat zij er soms moeite mee heeft dat haar werk door sommige mensen en door kunstzinnige therapeuten erg gewaardeerd wordt en dat zij haar werk toeëigenen door het een specifieke, doelgerichte therapeutische functie toebedelen. Zelf is ze de mening toegedaan dat haar werk toch meer is. Ze vindt het jammer dat mensen dit soms niet begrijpen. Als kunstenaar is zij beeldend op zoek naar een universele kijk op verlies.

Sublimatie

Eva herkent het begrip sublimatie en zegt hierover dat ze regelmatig met zware thema's bezig is. Het voelt in Spierenburgs atelier ook nooit zwaar. Op die plek kan zij speels met beladen thema's omgaan. Dit is een voorwaarde voor haar om rauwe thema's 'op te tillen' en in beeld om te zetten.

Eva's beeldtaal voor verlies

In de loop van het eerste jaar op de Rijksakademie merkte Eva dat zij 'lichaam' en 'landschap' ging verbinden. Dit had te maken had met het begraven van het lichaam, maar ook met de behoefte in een hol(te) weg te willen kruipen. Op een gegeven moment merkte ze dat terwijl zij werkte aan een sculptuur van een moslandschap uit IJsland ineens haar moeder en stiefmoeder verschenen.

Ze geeft ook aan dat 'verlies' lastig in woorden te vangen is, omdat het ook verschillende vormen aanneemt. Om die reden is 'Recreating my mother' een videowerk geworden. Er zijn ook stills van gemaakt (zie bijlagen). In de video is een moederfiguur te zien. Plotseling is die figuur weg en is er niets dan leegte.

De kleiprint verbeeldt weer op een heel andere manier het thema 'verlies'. Het verlies drukt zich vaak uit als achtergelaten ruimte, leemte, gat, hol of holte. Met het nieuwe werk over de 'matrashoezen' gaat het ook over lucht die 'gevangen wordt.' De uitbeelding van het verlies neemt dus regelmatig weer verschillende vormen aan. Wat we telkens zien is dat het lichamelijke en vleselijke in verband met de dood gebracht worden. De thematische sprong naar begrippen als 'verval', 'ziekte' en 'moederschap' is dan al snel gemaakt. Het duidelijkste symbool voor 'verlies' is volgens Eva zelf de houding van het lichaam van mijn moeder die vaak terug komt en die momenteel ook weer in de matrashoezen terugkomt.

Eva is momenteel aan het zoeken naar een vervolg op de 'Vleesruimte'. Deze serie zou niet per se ruimtegebonden hoeven zijn, maar zou ook verplaatsbaar kunnen worden. Ook is ze bezig met het vervaardigen van een soort 'huidlappen'. Via één van de al gemaakte sculpturen kwam ze toevallig op het idee van de 'matrashoezen'. Matrashoezen zijn van die heel menselijke dingen waarop je slaapt en sterft. Ze zijn ook gewoon objecten die beschilderd kunnen worden met verdunde terracottaklei. Die klei moet het effect van een huidstructuur opleveren. Het gaat er hierbij over dat de huid dingen verbergt, tegelijkertijd de vormeloosheid van de matrasshoes juist benadrukt wordt en er tenslotte een duidelijke verwijzing naar het lichamelijke blijft.

Tevredenheid over eigen verbeelding van 'verlies'

Eva verteld erg tevreden te zijn over de video 'Recreating my mother' (waarvan de stills als afbeeldingen in de bijlage 1 zijn toegevoegd) en de eindinstallatie vorig jaar op de Rijks-Open met 'de Vleesruimte'. Ze vertelt trots te zijn op het feit dat ze er uiteindelijk in geslaagd is vorm en inhoud te paren aan gevoeligheid en fysieke ervaring. Alles kwam daar in haar beleving bij elkaar.

Deelconclusie hoofdstuk 4

In de eerste maand dat Eva Spierenburg begon aan de Rijksacademie overleed haar moeder. Dit moment is door Eva verbeeld in 'Recreating my mother'. Dit is voor Spierenburg zelf een van haar betekenisvolste werken. De eindinstallatie van vorig jaar op de Rijks-Open met de 'Vleesruimte' is voor haar persoonlijk van grote waarde geweest omdat ze er uiteindelijk in geslaagd is vorm en inhoud enerszijds te koppelen aan gevoeligheid en fysieke ervaring anderszijds. Dit blijkt ook uit de reacties van mensen die door haar werk emotioneel geraakt werden.

Verder blijkt dat het Eva het lastig vindt 'verlies' in woorden te vangen, omdat het ook verschillende vormen aanneemt. Het verlies zit vaak in holtes, verlaten ruimtes en leemten. Het werk laat zien hoe iets er was en plots er niet meer is. Ook worden er lichaamsvormen aan de dood gekoppeld.

Eva beschrijft haar zelfexpressie als het gevoel zichzelf niet in te kunnen houden. Deels is dit dus een keuze en deels komt het er gewoon uit en is er dus de noodzaak tot creëren. Zij probeert zich hierbij open op te stellen.

Doordat ze er diepgaand in haar werk mee bezig was, heeft zij het zware rouwproces ook als heel mooi en fascinerend beschouwd. Dit leidde ertoe dat zij kon gaan accepteren dat haar plek op deze wereld er een was zónder moeder. Dit is duidelijk zichtbaar in het werk 'Recreating my mother' (zie bijlage).

Conclusie

Thema en beeldtaal ...

'Expressie' betekent dat een kunstenaar zijn gevoelens, emoties en gedachtes vertaalt naar beeldend werk. Eva Spierenburg probeert expressie in haar werk te brengen door een open, onderzoekende en niet-oordelende houding aan te nemen. Dit geldt zowel ten aanzien van de geschiktheid van materialen, als de mogelijkheid van vormen in de thematisering van verlies. Eva's oeuvre laat zien hoe zij met het verlies van haar moeder omgaat. Soms kiest zij voor een figuratieve benadering, dan weer voor meer abstractie, denk aan schilderachtige schilderijen, sculpturen of installaties.

Eva Spierenburg beschrijft haar zelfexpressie als gevoelens die zo groot, overal, ingrijpend en dichtbij waren dat zij er niet omheen kon. Deels vanuit keuze en deels vanuit de noodzaak tot creëren. Zij probeert zich door deze gevoelens te laten leiden en tevens door wat er tijdens het beeldend proces gebeurt. Zij streeft hierbij naar een open houding. Spierenburgs beeldtaal kenmerkt zich veelal door de verwijzing naar het lichamelijke en naar het verval ervan. Deze beeldtaal moet bij de kunstbeschouwer de ervaring oproepen van een samengaan van het poëtische en het 'rauwe'. In haar installaties streeft zij naar de 'totale fysieke ervaring' van verlies.

... beeldtaal en theorie

De expressiefilosofen Hegel, Tolstoj en de CC-theorie hebben ondanks hun verschillen het gemeenschappelijke kenmerk dat de *waarneming* in hun esthetica een centrale rol vervult. Hierbij worden alle zintuigelijke-, emotionele -, rationele- en verbeeldingsprocessen geconceptualiseerd. In de CC-theorie ligt de nadruk op de herbeleving van een intuïtie en de nabijheid van het unieke.

De modern kunstfilosoof Alain de Botton heeft in de loop der jaren een aantal concrete en toepasbare functies van kunst heeft beschreven. Kunst wordt beschouwd als 'gereedschap' als verlengstuk van het lichaam, zintuigen en geest. Zo zou kunst ons kunnen begeleiden, vermanen of troosten en ons zo kunnen helpen bij onze kleine en grote levensvragen, zodat we een completer, gezonder en beter mens worden. Hiervoor zouden we ons meer kunnen focussen op de zeven functies van kunst en het gebruik ervan. Zelfs musea zouden hun werk op grond van deze functies kunnen presenteren.

Als we door de bril van De Botton kijken naar het werk van Spierenburg, dan kunnen we vaststellen dat haar kunst – Spierenburg heeft weliswaar moeite met die gedachtegang – precies die troostende functie vervult die De Botton in zijn werk tot onderwerp maakt. Spierenburg gaat diepgaand op in haar beeldend werk. Met het thema ‘verlies’ heeft zij een louterende en helende ervaring opgedaan met het tot uitdrukking brengen van emoties in het proces van ‘verlies en rouw’. Tegelijkertijd heeft zij een bepaalde afstand en acceptatie kunnen creëren door de helende werking van kunst in een periode van rouw. Ze vertelt dat ze daardoor het zware rouwproces ook als een heel mooi en fascinerend proces kon beschouwen. Ze kon dit stapsgewijs verbeelden en zich zo verzoenen met een leven zonder moeder. Kunst lijkt in het leven van Spierenburg misschien toch een essentieel stuk gereedschap.

Reflectie

Onderzoeksproces

Dit onderzoek is voor mij een proces geweest om een bredere blik te krijgen op het begrip 'verlies' en hoe dit bij andere kunstenaars dan mijzelf tot stand komt in beeldend werk. Zelf heb ik vorig schooljaar een serie werk gemaakt waarin voor mij het verlies van mijn vader centraal stond. Ik had dus al een poosje gewerkt met dit thema en had ook een idee van hoe andere internationale en nationale kunstenaars dit thema behandelden.

Mijn eerste idee in de zomer van 2016, was om dit thema aan te pakken vanuit het Surrealisme en dan te kijken in hoeverre Magritte en Dali beïnvloed werden door het verlies van hun moeder en/of broer. In de herfst begonnen mijn ideeën hierover enigszins te kantelen en vond ik in november het artikel in de Volkskrant getiteld 'Dit zijn de kunstenaars van morgen' waarin Eva Spierenburg haar verlies toelicht met een voor mij op dat moment intrigerende uitspraak. Ik heb toen na overleg met mijn klasgenoten besloten om mijn onderzoek te doen vanuit een meer hedendaagse hoek.

Het zou praktischer zijn als het PvA van eind december ook ter lezing aangeboden zou worden aan de onderzoeksbegeleider/ster. Deze kan zich dan alvast een indruk vormen van de ideeën van de student en er kan een éérste kennismaking-bijeenkomst in januari. Dit alles zou het onderzoeksproces net iets meer versnellen.

Interactie met onderzoek-begeleidster en medestudenten

Ik heb de interactie met Manon Habbekotté als zeer prettig ervaren. Manon heeft goed met mij meegedacht en vanuit haar expertise zeer zinvolle literatuur aanbevolen. Ik heb hier goed gebruik van gemaakt en heb al zoekend de structuur van mijn PvA en onderzoek met haar coaching weten te vinden. Structuur is één van mijn grootste problemen geweest en op dit vlak heb ik mijzelf zeker verbeterd. Een dergelijk groot onderzoek was voor mij een nieuwe ervaring waar ik nu een beetje trots op terugkijk. 'Zoeken en vinden' zijn overigens elementen die bij mij persoonlijk passen, ik sta open voor nieuwe ervaringen en probeer in mijn beroep als docent mijn lessen altijd enigszins te vernieuwen, uit te bouwen en te actualiseren. Ook over de onderzoeksgroep ben ik positief, iedereen kon zijn eigen vragen stellen en in veel van de gevallen waren de antwoorden voor iedereen zinnig.

Leerresultaten gekoppeld aan opleidingscompetenties

In mijn beroep als docente Art, BV en C&I op het Antoniuscollege ben ik dagelijks bezig met het begrip Kunst en de toepassingen hiervan. Kunst kan een expressieve functie hebben waarbij waarnemen een breed begrip is.

Mijn begrip hierover dat alle zintuigelijke-, emotionele-, rationele- en verbeelding-processen door elkaar en samen gebruikt worden is verdiept.

Ook het begrip van herbeleving en intuïtie, waarbij er een 'onmiddellijk geestelijk contact' is waarbij het 'unieke' onmiddellijk vertrouwd is is nu helderder voor mij.

Ik kan me goed vinden in de gedachtes van Alain de Botton over dat Kunst 'gereedschap' kan zijn als een verlengstuk van het lichaam, zintuigen en geest en onderschrijf dat kunst ons kan begeleiden, vermanen en troosten en op deze manier kan helpen bij onze kleine en grote levensvragen zodat we completer, gezonder en betere versie van onszelf kunnen worden.

Eva Spierenburg beschrijft haar zelfexpressie als gevoelens die zo groot, overal, ingrijpend en dichtbij waren dat zij er niet omheen kon. Deels vanuit keuze en deels vanuit dus de noodzaak tot creëren. Zij heeft geprobeerd zich door deze gevoelens te laten leiden en tevens laat zij zich leiden door wat er tijdens het beeldend proces gebeurt. Deze openheid en het uitstellen van oordelen hierover vond ik erg leerzaam en bewonderenswaardig.

Resumerend heb ik mijn kennisbasis voor wat betreft de kritische reflectie en ontwikkeling op pedagogisch- en interpersoonlijk-gebied verdiept. Mijn beroepskennis en -praktijk heeft zich vergroot en verdiept.

Tevens kan ik in deze situaties mijn leerlingen meer geruststellen en aangeven dat expressie van hun gevoelens op kunstzinnige wijze een belangrijk onderdeel van hun leven is en dat zij hier ook de tijd en ruimte voor kunnen krijgen. Op deze wijze krijgen zij mee dat kunst een belangrijk gereedschap kan zijn en dat kunst gaat over 'de essentie van de wereld'.

Bijlagen

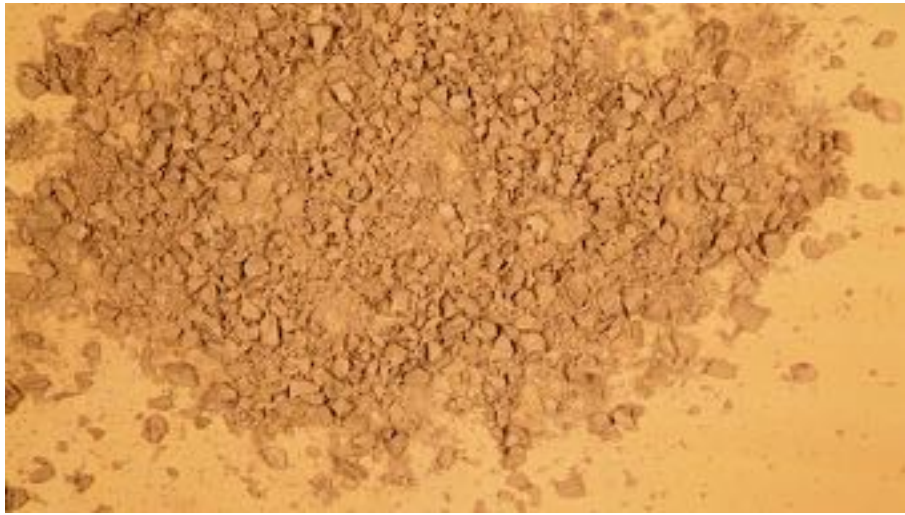
Bijlage 1: Stills van de video: 'Recreating my mother'

14-4-'17 om 11.00 uur in haar atelier in Utrecht.

-Mezelf voorstellen:

- werk op het Antonius,
- aanleiding tot dit afstudeeronderzoek...beeldend werk m.b.t. verlies vorig jaar, en jouw uitspraak over je werk in de Volkskrant van vorig jaar november.

-Beeldend werk van Eva bekijken:

hierdoor krijg ik nog meer zicht op haar werk en kunnen we even wennen en elkaar iets beter leren kennen.

-Gestructureerde open interview-vragen,
waarbij ik afhankelijk van het antwoord dieper en meer open door kan vragen

Warming- opvragen:

- 1) Je bent werkzaam als beeldend kunstenaar, hoe is dat zo gekomen ?
- 2) Met welke vormen van beeldend werk (2d, 3d of andere vormen)voel jij je het meest senang ?
- 3) Kan je dit uitleggen ?
- 4) Kun je aangeven met welke materialen je het liefste werkt ?

Kern:

5) In de uitleg die je geeft over je werk op je site komt naar voren dat jouw persoonlijk leven, emoties en verlies een grote rol in jouw beeldend werk spelen.

Kan je beschrijven in hoeverre je werkt met het thema 'verlies' als een thema of start je met werken en komen dan emoties/gevoelens naar boven die te maken hebben met 'verlies' naar boven ?

*5) Hoe werkt 'verlies' bij jou als zelfexpressie ?

6) Tolstoj (een schrijver uit de 19e eeuw, die het belang van kunst als zelf-expressie zag) beschrijft kunst als een menselijke activiteit die daarin bestaat dat de ene mens bewust en met, behulp van bepaalde uiterlijke signalen, aan anderen op expressieve wijze gevoelens doorgeeft die hij zelf heeft doorleefd zodat die anderen door deze gevoelens geïnfecteerd raken en ze ook beleven.

Merk jij dat anderen (beschouwers) door jouw werk ook gevoelens die jij verbeeld en oproept ervaren en wellicht zich ook hun eigen verlieservaringen herinneren ?

7) De filosoof Hegel (1770-1831) beschrijft ook dat wij als mensen 'verbeelding' nodig hebben voor alledaagse problemen en gevoelens

om zo nieuwe betekenissen te geven en de wereld te verkennen, verfijnen en vergroten.

Herken jij jezelf ook in deze uitspraak ?

8) Alain de Botton en John Amstrong (modern filosoof en kunsthistoricus) zien kunst als gereedschap. Kunst zou de mens/ beschouwer completer en gezonder kunnen maken.

Wat vind je van deze mening ?

9) Beide heren(de Botton en Amstrong) zeggen ook dat heftige/ negatieve ervaringen omgezet kunnen worden in iets nobels en fijns. Dit verschijnsel noemen zij sublimatie.

Hoe kijk jij hier tegen aan en voel je hierbij ook herkenning?

10) Als mensen naar een werk van jou kijken hoor jij dan wel eens dat zij zich in je werk herkennen en zich erdoor getroost voelen ?

11) Kan je gedetailleerd omschrijven welke beeldtaal (beelden en symbolen) je gebruikt om verlies zichtbaar te maken ?

12) Over welke werken ben je zelf het meest tevreden als het gaat om de thematiek 'verlies' ?

13)Stel dat jij met leerlingen van een jaar of 14-15 beeldend zou kunnen werken met 'de thematiek van verlies' hoe zou jij dit dan aanpakken ?

14)Wat zijn volgens jou de beste manieren om 'verlies' bespreekbaar te maken met deze leeftijdsgroep ?

Slot :

15) Zijn er nog invalshoeken die ik wellicht heb gemist of dingen die jij graag nog verder toe wil lichten of wil toevoegen ?

Ik ga de data uittypen en verwerken (ik stuur je hier een verslag van) en ga zo proberen om mijn onderzoeksvragen te beantwoorden. ik zal jou op de hoogte houden van de afronding en het resultaat.

Dank voor je moeite en tijd ! Fijn dat ik jou mocht interviewen over jouw werk!

Bijlage 2 Uitgewerkt interview

Hierbij mijn uitgewerkte interview, ik heb het met kleuren gecodeerd. Hierbij een toelichting op de kleuren en hun codes.

Paars: alles vol opengooien

blauw: rib, klei, vorm

lichtblauw: houding, vorm, beeldtaal

lichtgroen: bewerken en eigen maken

rood: waarde voor jezelf en...oordelen

oranje: vervolg op vleesruimte en nieuw werk

bordeauxrood: docentschap

Gecodeerde uitwerking Interview Eva Spierenburg

Ik heb Eva eerst over haar werk laten vertellen, Eva heeft me een video getoond en er een toelichting bij gegeven

E: Het leek me wel gezond te beginnen met één van de eerste werken die er letterlijk, vrij letterlijk over ging, uit 2015 dus waarschijnlijk heb je wel wat stills gezien..., maar ja de originele film is dus 47 minuten dus dat is een beetje lang ..dus ik heb een mini- versie waarin je dan een beetje kan zien hoe het beweegt hier... Eh..maar dat is eigenlijk ontstaan vanuit ...door ... **op het moment dat ik aan de Rijksacademie begon, ongeveer in die eerste maand daar...toen overleed dus mijn moeder en ik eh... ging één van mijn voornemens...voor mijn periode aan de Rijks was ook juist om de grens met het persoonlijke op te heffen eigenlijk en dichter bij mezelf te komen en dat viel dus samen met dat overlijden van mijn moeder waar ik dacht van nou, nu moet ik dat maar aangaan en dan alles opengooien en daar vol induiken...in mijn werk ehm...en ehm...eh...ja en op een gegeven moment was ik eh... ik had een verzameling...jaren verzameling van allerlei foto's en beeldmateriaal en daar kwam bij dat ik wel geïnteresseerd ben in het verhaal van **Adam en Eva die steeds terugkwam als metaforen voor verschillende dingen en eh ...op een gegeven moment ... ik weet niet meer waar vandaan...had ik een idee van het zou wel leuk zijn als ik uit, als ik juist uit mijn...omdat ik uit mijn...omdat ik ook Eva heet ...dan schep ik uit mijn rib een Adam en toen werd dat mijn moeder en toen ben ik vanuit een klei-rib eigenlijk mijn moeder gaan herscheppen in die video...dus het begint met een rib-achtige vorm...die eh..langzaam weer mens wordt ...en op het moment dat zij als geheel voltooid is...want ook de houding waarin ze ligt is ook echt de **houding waarin zij gestorven is...eh...maar dat was toevallig ook.. die was toevallig ook gelijk aan een foto die ik heb waarin ze ligt waar ik net geboren ben ...ook met haar hoofd dezelfde kant op gekanteld enzo..dus eigenlijk op het moment waarop haar lichaam klaar is begin ik met het uitvoeren van een aantal /soort rituelen uit te voeren, om ja **tot de verhouding waarin haar lichaam steeds veranderd...ik ga een gat in de buik maken voor mezelf...en het bekrassen is denk ik een beetje eigenlijk een soort van eigen maken...want in mijn tekeningen en schilderijen kras ik eigenlijk heel veel en ik heb het idee dat ik meestal het oppervlak eigen maak ...dat dus met********

dat lichaam ook een beetje zo was eh... uiteindelijk het begraven weer onder meel en daarna het weghalen waardoor alleen dan nog de....overblijven.

P : Dat heb ik gezien en dat...

E: Enne toen was hij eigenlijk klaar, zeg maar. Dat zou het eindshot zijn maar toen lag ik met dat dat kleibeeldje in mijn atelier en toen dacht ik: als vorm zo ...eigenlijk is helemaal niet zo interessant om te bewaren...maar het is wel mijn moeder dus die kan ik niet in de prullenbak gooien dus ...(lachend)en ik bleef er zo helemaal in hangen ondertussen had ik allerlei gesprekken waarin ik over hoe je überhaupt met zo'n video om moet gaan en op een gegeven moment dacht ik van ...het moet maar klaar zijn...en het moet maar weer naar elementaire delen terugkeren dus toen ben ik er nog een stuk achter gaan plakken waarin ik het kapot sla en nou heb ik overigens de brokjes nog wel..(lachend) dus eigenlijk is het nog steeds niet helemaal weg.

P: Ja, wet het zijn hele mooie beelden zo, vind ik. Ja het is heel mooi.

E: Ja, ik ben dus ook uiteindelijk heel tevreden, maar tijdens het maken was...vond ik het heel ingewikkeld dat ...dat het het eerste werk was wat zo duidelijk zo dichtbij kwam...dus krijg ik toch te maken met wat je daarover wilt vertellen of dat jezelf wel heel erg bloot geeft en wat je daar dan ook nog over wil vertellen of niet, plus dat het gaat over iets wat heel recent gebeurd is en dus kwetsbaar is maar waardoor je er ook weinig afstand van kan nemen en minder goed het kan beoordelen of het nou ook een goed werk is of dat het eh... alleen maar een soort van therapeutische waarde heeft voor jezelf... dus ... daar heb ik veel gesprekken over gehad en uiteindelijk ook nog de video zitten inkorten want dan was 'ie eh...ja, of nu is 'ie dan weer 3 kwartier en het opname materiaal was meer dan een uur geloof ik. Dus heb ik eerst nog delen laten versnellen, 'niemand wilde er toch zo lang naar kijken' en (lachend) dat allemaal soort kunstgrepen doen totdat ik aan mezelf toegaf en dat ik aan anderen kon laten zien dat. idee.

P: Precies. Ik vind het mooi dat je dit gedaan hebt want, weet je, hè we verliezen allemaal mensen...hoe naar dat ook is..die uitspraak van jou die heeft mij gewoon echt geraakt, jeetje, wauw, iemand die het hier benoemd, dat vind ik gewoon echt lef hebben, ja ,ja. Nou ik laat me leiden..ik laat me leiden...

E: Dan door naar het volgende jaar, ehm...even kijken hoor, ja, ik denk dat ik merkte dat dat eerste jaar in mijn werk dat dus voornamelijk ja meer, ja, emotionele omgang met ...ermee vinden was en dat het in het tweede jaar ik meer gefascineerd raakte door, door hoe het meer biologisch of zo werkte, in ieder geval dat ik meer bijvoorbeeld heel erg bewust werd van dat ik dacht aan het moment waarop ik dan d'r bij was dat ze stief en dat dan eerst dat lichaam nog gewoon warm is en kleur heeft en dat het daarna echt letterlijk inzakt...en de kleur verdwijnt...dat dat levenssappen dan niet meer rondgepompt worden en er als het ware een soort gestold leven aan de onderkant van het lichaam ontstaat.

Eva pakt tekening: Daar heb ik toen dan in eerste instantie onder andere deze tekening van gemaakt waarin dan, die onderste vorm , een vorm van gestold leven is en die wilde ik dan eigenlijk uitwerken in meer een ruimtelijke sculptuur, dus daar ben ik een aantal testen en dingen voor gaan doen en uiteindelijk kwam ik erachter

dat het meer de combinatie van testen was die waardevol was...ehm bijvoorbeeld dit bovenste rooie, bovenste rode vormpje was een eerste test met een hars waarin dat zou kunnen en als ik dat dan op de grootte wou die ik wilde dan kon dat maar dan was dat 600 euro en ik dacht van, ja op zich, 600 euro dat kan, ik heb materiaalbudget...maar is dit nou echt de vorm, dat weet ik niet zo...en ehm...dat wordt dan ook een beetje te onpersoonlijk, eigenlijk is hij in combinatie gekomen met met die grote sculptuur eh want in dat jaar begon ik dus eigenlijk met een meer abstracte vorm van vlees-verbeelding, zeg maar waarbij ik ..ik omdat ik, ik bedoel mijn werk gaat al jaren in hoofdzaak om om de mens en in verschillende aspecten en dus de laatste jaren sinds dat overlijden meer over dood en verval en de relatie met de moeder enzo...ehm maar het ging me storen dat dan zo'n mens dan altijd armen en benen en gekoppeld was aan een geslacht en aan herkenbaarheid terwijl dat dat ook daarin ook over iets elementairders gaat en dat uiterlijke kenmerken dan afleidend kunnen worden ehm...dus zo begon ik met een soort van vlees-hompen...dus deze is twee meter groot of zo...ehm...ja en vanuit die...eh... ja en vanuit die harsvorm ben ik gaan kleien naar als ik hem dan groot in hars zou doen wat voor vorm dat dan zou moeten hebben en daar heb ik dan ook nog een print van hangen.

P: Ja oké. (we wandelen er naar toe)

E: Ja, want daar was ik dus die vorm aan het zoeken in klei en toen dekte ik hem af voor de nacht om er de volgende dag mee verder te gaan en eh...toen kwam ik de volgende dag terug en toen dacht ik van: 'zo onder dat plastic, hoe die condens ontstaan is en hoe ik die houtjes eigenlijk praktisch maar heel mooi er omheen had gelegd dat er dan een kleedje lag om hem er af te schuiven, dat dat ook gewoon een laken was', dacht van: 'ja dit gaat van eigenlijk veel meer om zo'n fase tussen leven en dood en die dan gevangen is één moment dan wanneer ik het technisch perfect probeer uit te werken' eh..dus heb ik die fase vastgelegd in een foto om zo in prints te ..te behouden eh..ja inmiddels dat klei- ding wel bewaard en door de maanden heen is dat wel langzaam afgedroogd en heb ik hem nu nog om vroeg of laat misschien nog iets anders mee te doen. Ja of hij is zo in een paar fases van tijdelijke sculpturen weer teruggekomen eehm..wanneer gingen we daarna heenja d'r zijn nog een paar versies tussendoor geweest en...misschien kan ik nog even foto's van de Rijks Open laten zien en dan weer door...(trekt lade open...)
..ehm die heb je waarschijnlijk ook wel gezien op de website..Ehmmm even kijken hoor...dus uiteindelijk vanuit die eh...vleessculptuur besloot ik om een hele eindtentoonstelling zeg maar daarop in te richten en het eigenlijk tot één grote ja, **fysieke totaalervaring** te maken...dus hier bij de entree was de vloer en dat gordijn die zijn dan van een of ander rubber wat ook huid-achtige structuur heeft en dat voelt meteen anders wanneer je binnenloopt, je ziet niet meteen alles ...eh...dat gordijn was redelijk transparant ik weet niet of ik het ook...hier zie je dat het licht...het heeft ook echt wel een beetje een opgespannen huidachtig gevoel en van eh de rest van de ruimte...de vloer en de muren waren allemaal beschilderd met verdunde terracotta klei, wat dan ja, én de huidskleur én de vleeskleur heeft maar tegelijk is het ook omdat het klei is, heeft het dat hele aardse zeg maar...eigenlijk ik merkte in de loop van dat jaar dat er ook steeds meer de verbinding ontstond tussen lichaam en een landschap en dat dat dan deels wel ging over begraven van dat lichaam maar ook ook... over het in een grot willen wegkruipen af en toe of zo...

P: Verschuilen, of geborgen.

E: Zoiets, ja

Eh, dus ook daarin vond ik dat klei goed passen ook de hele ruimte was zo'n beetje een ervaring het hing dus erg in eigenlijk tussen een soort van ondergronds zijn of in een lichaam zijn.... ehm...ja met dan die werken en ook die print ook aan de muur. ... Ja, dat was dan de andere ruimte die een stuk klinischer was.

Ehm, ja, over dat werk op de grond heb ik in dat interview ook uitgebreid verteld dus dat weet je waarschijnlijk wel ongeveer...ja en dit is dan diegene in dat radio-interview waar ik het ook over heb gehad...dat ik op een gegeven moment een sculptuur waarmee ik bezig was dat ik eigenlijk bezig was een moslandschap uit IJsland aan het namaken was en dat daar toen ineens mijn stiefmoeder en mijn moeder op verschenen. O, ja want dat was ook nog zo dat in het tweede jaar halverwege opeens overleed mijn stiefmoeder toen ook nog dus dat raketde alles weer een beetje op...

P: Ja.

E: Ehm ja, en toen verschenen ze een beetje samen op dat blok waarmee het eigenlijk voor mij een soort van confrontatie was van: 'O, ja dus ik ga iets uit IJsland maken omdat ik eigenlijk dat moslandschap zo mooi vond dat ik dacht ik wil daar even een tijdje in gaan liggen ..(lachend)... ik dacht van 'o, als er dan ineens moeders op verschijnen dan gaat het wel weer erg over in de baarmoeder willen kruipen', eigenlijk, of het lijken natuurlijk helemaal niet op moeder maar qua uiterlijk, maakt het, is het daarover niet zo relevant maar is't een wel de één wel en de ander'. Ehm en dan ja...Nu,...ehm merk ik sowieso dat ik het wel zo actief aan het verwerken ben geweest, de hele tijd in mijn werk dat het , ja...op wat meer afstand staat eh..dus dat... ik denk dat ik nu aan het zoeken ben wel naar een vervolg op die 'Vleesruimte' kan zijn maar dat het niet persé ruimtegebonden hoeft te zijn maar dat het dan ook meer kan verplaatsen maar ik ben nu eigenlijk bezig met een soort van 'huidlappen' ...via één van de sculpturen die daar ligt kwam ik toevallig op het idee van de 'matrashoezen' omdat matrashoezen en ja, matrassen ook zo'n heel menselijk ding zijn waarop je slaapt en sterft maar wat ook gewoon geschilderd met die verdunde terracotta klei, dat dat dan ook een soort van huidlappen worden of zo..? Al wil ik die middelste ...ook heel erg in de vorm, want het gaat ook er van ook erg van of je er spookje..mee aan 't spelen bent eh..hoe die aan de muur hangt zoals kinderen spookje spelen met de armen omhoog ofzo in meerdere, in ieder geval merk ik dat het wel erg dus nu gaat over dat de huid juist dingen verbergt en dat er minder vorm in hoeft te zitten of zo dus het gaat ook wel meer over de vormloosheid of leegte,een duidelijke verwijzing naar het menselijke of het lichaam blijftmaar eh....dat ik minder behoefte heb aan duidelijke definities over vorm en dat er wel al de potentie in moet zitten maar niet te uitgesproken of zo ..maar waar dat allemaal precies heen gaat dat... weet ik nog niet.

P: Ja. ik vind het wel heel mooi zoals jij verteld hoe open dat allemaal gaat en hoe dat dan allemaal in elkaar overgaat dat vindt ik wel heel mooi om te horen van jou zelf, t'is wel fijn om te horen, ja.

P: Heb jij nog iets wat je hieraan toe wil voegen ?

E: Ehm, ja, op dit moment denk ik niet en als er in de loop van het gesprek nog iets bedenken dan...

P: ...dan komt ie wel...Zal ik nu mijne...kijken of ik een beetje een start kan maken met wat ik een beetje... aan je wilde vragen...

P: Ehm ..Nou Je bent werkzaam als beeldend kunstenaar..hoe is het nou zo gekomen ?

E: Ehm, ja, eigenlijk was het op de middelbare school voor mij al die tijd al wel duidelijk dat ik naar de kunstacademie wilde ook al ik had er totaal geen idee van wat dat dan precies inhield tenminste...of een realistisch idee, ik dacht dat je gewoon mooi leerde schilderen en ik had vrij beperkte ideeën over wat kunst was, wat dat betreft. Ehm, en ik dacht dus eerst een opleiding 'Autonoom' te gaan volgen om me beeldend meer te gaan ontwikkelen en daarna meer naar 'Illustratie' te gaan of zo **maar naar anderhalf jaar Autonoom dacht ik van 'dit is het en ik wil niks anders' . Ja dat paste inderdaad en dat ik ook steeds mijn eigen richting kan bepalen en totaal geen behoefte heb dat iemand die verteld 'hoe het zou moeten'** ehm ...nou, ja en dan nog heb je niet echt een idee van hoe het leven er uit gaat zien en is het niet het meest makkelijk vak en gaat het ook wel in tegen mijn behoefte aan zekerheid, die ik ook heb, (lachend) maar eh...ja, ik kan niks anders, of tenminste ...ik ben best mentaal best in staat tot veel andere dingen ..

P: Dit is wat je wil... ik vind dat heel...echt geweldig, echt knap..

Ehm...met welke vormen van beeldend werk 2, 3d andere vormen...voel jij je nou het meeste senang ? als ik hier kijk dan denk ik ..'ik zie gewoon 'de volmaakte mix'...

E: Mmm

P: Ik zie de volmaakte mix, maar misschien heb jij wel een duidelijke voorkeur.

E: Ik ben eigenlijk begonnen als schilder en alsnog heb ik daar, denk ik wel het meest verbinding mee, als ik iets ruimtelijks maak dan wordt het ook schilderachtig en als ik een video maak, is het altijd vanuit één standpunt waarin het ook...ja ik zoek steeds wel naar het schilderachtige op maar in het schilderen is het nooit genoeg geweest en ben ik altijd wel op zoek geweest naar om uit 'dat afgebakende vlak te breken' .Het vlak ging me storen ehm...., ja en in het verleden heb ik dan met texturen en dergelijke en uitstekende dingen uit schilderijen gewerkt en wel gezocht naar ruimtelijke toevoegingen maar dan lukte dat nog niet helemaal en eh..eigenlijk is dat ook voornamelijk op de Rijksacademie begonnen dat ...dat daarbinnen de faciliteiten en context en de tijd en ook gewoon dat je ehm...gewoon dat ik daar... waardoor ik alle tijd en ik geen financiële druk had en gewoon kon uit proberen waardoor ik gewoon volop kon uitproberen is het vanzelf allemaal redelijk naar elkaar toegegroeid en ging het één gewoon verder in het ander en eh ...**dus ik heb het liefst alles tegelijk maar het kan echt per periode een beetje verschillen...het voelt voor mij nu of ik voornamelijk aan het schilderen ben maar ja als ik het dan ga inrichten wordt het een installatie ...**(lachend).

P: Ja, ja hoe mooi is dat, denk ik dan.

E: Met welke materialen werk je het allerliefste ?

Ehm...ja, d'r komt altijd dus wel verf en inkt en bij kijken ook als ik sculpturen maak komt er meestal nog wel een verfhuid overheen maar verder over het algemeen werk ik heel graag met gips ook ...bijvoorbeeld...op dit moment dan even even niet...gevonden voorwerpen/materialen komen de laatste jaren wel regelmatig

terug...spullen van de kringloop of dan nu de matrashoezen...en dan weet ik niet hoe lang die blijven...ehm ...ja en verder varieert het ..ik heb nu eergister ook weer iets met mijn eigen haar gemaakt...verzameling van jaren uit mijn haarborstel van toen ik nog lang haar had...(lachend).

P: (lachend)...Ik heb je ook de foto gezien met lang haar, ja, ja , ja ..dit is ook leuk hoor staat hartstikke leuk...

...en papier vind ik ook erg fijn om mee te werken en dan vooral veel variatie ik hou vooral van variatie ..ik hou er niet veel van ...ervan als er steeds ondergronds steeds wat anders doet of zelfs als structuren of mate van zuigkracht biedt die ik niet helemaal kan verwachten ..waardoor er dingen gebeuren die ik niet helemaal kan voorspellen en d'r dan

d'r nieuwe associaties ontstaan want op het moment dat ik precies weet wat er gaat gebeuren dan vind ik het niet interessant meer of dan wordt het een illustratie van een idee.

P: Ja precies, jij bent heel erg een soort 'Bouwer'...

E: Ja.

P: Iemand die zoekt.

E: Ja.

P: Ja, ja dat is heel herkenbaar, ja, heel fijn, ehm ...wat ik zo leuk vind om te horen is ook, nu, dat jij... als we het hebben over dat zoeken en dat bouwen...dan klink je...ehm, dat vindt ik heel knap, het lijkt alsof er bij jou, niet in de weg zit: een oordeel over de dingen die je doet...je bent daarin 'zo open'...dat..echt in mijn ogen dat denk ik; wauw, geweldig...

E: (lachend)...dat is er wel maar ik heb mezelf over de jaren...ik, nog ben ik er mee bezig om ja, inderdaad om in mijn atelier zo min mogelijk...in ieder geval direct te oordelen over wat ik doe en zeker de laatste twee jaar denk ik, heb ik wel geleerd dat als dat rationele overwegingen me erg in de weg gaan zitten dan dat ik die probeer zo veel mogelijk uit te bannen.

P: Ja.

E: Omdat je anders tijdens het maken al gaat oordelen: wat een publiek d'r van verwacht of wat er in gezien kan worden en ehm en... ook gaat interpreteren en ik merk dat..en dat heb ik eigenlijk al jaren...bijvoorbeeld mijn vriend is ook kunstenaar en die vraagt dan af en toe van 'waar ben je mee bezig', maar als ik ergens mee bezig ben dan wil ik dat eigenlijk niet teveel 'in woorden vatten' ... omdat dat dan...

P: ... in de weg zit...omdat dat al een oordeel... geeft...

Ja, het sluit het dan al te veel af, maar ik ben inderdaad al op zoek naar een soort openheid waarin de dingen kunnen ontstaan....maar het is zeker niet zo dat ik oordeel-vrij ben. Ik heb er nu bijvoorbeeld veel moeite mee, dat het met die matrashoezen...ik had dus zo'n indruk van...matrashoezen...dat wordt hem helemaal en toen ben ik die dingen gaan kopen en verzamelen en toen begon ik, zag ik helemaal voor me ...en ging daar dan helemaal op schilderen en toen deed ik een simpele handeling met alleen maar voorschilderen en toen dacht ik van oh..mmmm...is dit het nou al ?' Toen heb ik wel geprobeerd er op verder te gaan maar dat werkte ook niet , en dan heb ik wel moeite dit oordeel los te laten ...dat het makkelijk mag zijn.

P: Ja

E: Dat niet alles veel moeite kost om te bereiken of tenminste het kost nog wel moeite, nog steeds moeite....

P: Ik begrijp wat je bedoelt...sommige dingen zijn er zo maar maar, soms in minuten en dan zijn ze soms al af .

E: Ja, daar heb ik soms nog sterk een oordeel van 'dit kan ik toch niet verkopen of zo?' 'Dit kan ik toch niet' ..dat doe ik dan uiteindelijk wel maar dat oordeel zit er absoluut.

P: Dan heb je er waarschijnlijk wel vanuit de andere dingen die je maakt.... is er al zo'n proces aan voorafgegaan dat je 'm d'r zo maar uitfloept, dat kan... dat kan..

E: Ja.

P: Dat kan.

E: Dit is nu eigenlijk, ik heb het idee dat ik hier pas de laatste maand een beetje goed mee aan het werk ben en de maanden ervoor is het gewoon één en al gekloot geweest en dan...oordeel en twijfel zitten er absoluut maar ik probeer ze zoveel mogelijk uit het atelier te laten.

P: Ja ja, heel knap. Echt heel knap, ja.

P: Ehm, ehm, in de uitleg die jij geeft over je werk op je site komt naar voren dat jouw persoonlijk leven, je emoties en je verlies, een grote rol in je beeldend werk spelen ehm...kan je beschrijven hoe... in hoeverre je werkt met het thema verlies als een thema of start je met werken en komen dan de emoties of gevoelens naar boven die te maken hebben met het verlies ? Hoe is dat ? Kan je daar iets over zeggen of is dit gewoon een ingewikkelde vraag ? Begrijp je wat ik bedoel ?

E: Eh, ja,..... ik denk dat het deels een keuze is en deels dat het gewoon...

P: D'r uit moet ?

E: Ja, dat het gewoon komt, ik bedoel het was dus...in eerste instantie twee jaar geleden wel een bewuste keuze om d'r mee aan de gang te gaan.

P: Ja.

E: Ehm, maar op de manier waarop dat dan komt of wanneer en in welke mate ..met m'n stiefmoeder ben ik eigenlijk nog nauwelijks bezig geweest en ik weet ook niet of dat dan nog gaat komen maar dat is dan zoiets dat nog boven moet borrelen op het moment dat daar... dat blijkbaar goed is of je daar klaar voor bent...en ehm...Nee, ik probeer zoveel mogelijk te laten gebeuren en krijg er steeds meer vertrouwen in dat dingen wel boven komen drijven op het moment dat het moet. En ik heb steeds meer vertrouwen indat mijn werk moet ontstaan vanuit een soort noodzaak om gemaakt moet worden en als dat op dat moment niet is, dan misschien later...en sommige dingen komen in de loop der jaren steeds terug in een andere vorm terug en ik laat me daar steeds meer door leiden wat er gebeurd door, ja gewoon te gaan maken en gewoon te gaan rondkijken en van ja...het gaat nu ineens die kant op, als ik me d'r bewust van wordt van het gaat een beetje die kant op dan ga ik wel bedenken hoe ik wel daar meer gericht in kan bezig zijn maar...eh dan nog niet echt afdwingen.

P: Ja, ja is mij wel helder.

Ik heb hier een vraag bedacht maar in mijn ogen is die ook wel een beetje hetzelfde als de vorige vraag dus misschien is dit geen goede vraag...

P: Hoe werkt verlies bij jou als zelfexpressie ?

E: Ehm..nou ja, het was zeg maar in bepaalde mate, dat het het me het er toe dwong om mezelf niet in te houden dat het zo groot was en dat het, zo erg overall was, dat het en zo ingrijpend van dichtbij, dat je d'r niet omheen kan ehm...en maar ik merkte ook wel doordat dat ik eigenlijk doordat ik ook wel in mijn werk zo mee bezig was, dat het heel mooi was hoe ik het gelijk emotioneel door kon maken en tegelijkertijd een bepaalde afstand kon creëren, dat ik het kon observeren en dat ik daardoor dat hele rouwproces ook, ondanks dat het zwaar was of zo, gewoon ook als heel mooi en fascinerend kon beschouwen...zo van oh ja nu gebeurt er dit en nu en nu is eigenlijk mijn hele positie in de wereld veranderd, maar nu ben ik meer geïnteresseerd in dit aspect en nu gaat het...

P: Kon je na dat allemaal geweest was, nadat dat proces misschien een klein beetje afgesloten was, een paar jaar, of een jaar kon je daarna ook beter het wat 'losser laten' of voelde , werd het verdriet minder of

E: Eh ja dat denk ik wel, ja, ik denk dat het werk er zeker in geholpen heeft , ehm tegelijk slijt het met de tijd, natuurlijk altijd wel enigszins.

P: Het blijft natuurlijk altijd waarschijnlijk...

E: En dan komt het weer boven...

P: Dat is heel herkenbaar

P: Ehm..Ik heb een schrijver gevonden: Tolstoj, uit de 19e eeuw, en die schrijft eigenlijk toen al over het begrip en belang van 'kunst als zelfexpressie' en hij beschrijft kunst als een menselijke activiteit die daarin bestaat dat de ene mens bewust en met behulp van bepaalde uiterlijke signalen aan anderen op expressieve wijze gevoelens doorgeeft die hij zelf ook heeft doorleefd zodat die andere door deze gevoelens geïnfecteerd raken en ze ook beleven. Heel verhaal...merk jij dat anderen/ beschouwers door jouw werk ook gevoelens die jij verbeeldt en oproeptervaren en zich wellicht ook door hun eigen verlies ervaren zich daardoor ook hun eigen verlies herinneren ?

E: Ja, nee dat merk ik zeker, nog steeds wel, het blijft een beetje een gek ding ook dat ik doe... bij sommige dingen is het dan bijvoorbeeld, bij zo'n video dan is het vrij makkelijk om jezelf daarin te herkennen maar ehm... ja maar ook bij zo'n installatie die een stuk abstracter was die...ik kreeg zoveel reacties die van mensen die daar dan emotioneel en fysiek door geraakt worden of zo en dat aan zichzelf gaan denken en van de ene kant ben je daar naar op zoek, ergens, maar, en hoop je dat maar het blijft een beetje vreemd dat je dat dan...ook lukt om dat over te brengen of zo en dat zo'n ervaring ook in dezelfde hoek zit als waar het voor jou zit.

P: Ja, ja is heel wonderlijk denk ik, heel mooi denk ik ,ja.

E: En ik voel me daar altijd nog een beetje... soms ook toen de Rijks Open kwam ,een student van de Haagse academie kwam op me af en zei 'dat ik haar grote inspiratie voor van alles was'...en dan voel ik me echt zo...lachend...'dank je... maar ik doe het ook maar of zo' , ja en dat dat dan lukt of zo ..ik kan ook niet uitleggen hoe ik dat ..dan doe en waarom dat zo is.

P: Ja, ik denk dat je dan dus iets geraakt hebt wat zo goed geraakt is... dat een ander dat kan voelen.... dat dat is denk ik eh...geweldig....dan denk ik dat dat super is ehm.

P: ik vond nog een andere filosoof; Hegel, die leefde in van 1770 tot 1831 en die beschrijft ook dat wij als mensen verbeelding nodig hebben voor alledaagse problemen en gevoelens om zo nieuwe betekenissen te geven en de wereld te verkennen, verfijnen en vergroten. Kan jij jezelf herkennen in deze uitspraak ?

E: Sowieso in dat verbeelding één van de belangrijkste dingen is die je moet leren en ontwikkelen en ...zonder verbeelding.. ik bedoel ook als je geen kunst maakt helpt het dat je ook buiten hetgeen wat je kent te treden.

P: Ja.

E: En dat is, denk ik belangrijk en zou wel wat meer wat meer mogen hier en daar...

P: (lachend)...ja, zeker !...(lachend)...niet hakken in eindexamenvakken

Beeldend !..en sowieso niet in Beeldende vakken!

E: ...Nee precies, ja (lachen)..even een grapje... ja was het.

P: Ga ik naar eh...mijn achtste vraag; Alain de Botton, dat is die moderne filosoof waar ik je over vertelde ...die heeft samen met John Armstrong, dat is een kunsthistoricus, die hebben een boek geschreven...samen, ehm...zij zien kunst als gereedschap...en kunst zou de mens of beschouwer completer en gezonder kunnen maken, eh...wat vind je van deze mening ?

E: Ja, sowieso heb ik het hele boek niet gelezen maar ik er behoorlijk verschillende meningen over gelezen...(beide lachen)...maar over het algemeen..diepe zucht...in zekere zin is het zo, ergens is het voor mezelf ook wel een gereedschap en inderdaad met de beschouwer doet het dingen... ergens vind het ook wel weer lastig dat als je het benoemd als gereedschap dat het dan een heel doelgericht karakter krijgt en dat je dan ehm... ja en dat je dan eigenlijk toch afgaat op dat daar dan iets mee bereikt moet worden of zo en dat vind ik altijd een beetje lastig...als kunst binnen de samenleving de positie krijgt van ...waarin het...ik bedoel..het is wel zo maar als anderen gaan opleggen dat de kunst moet bij dragen aan de samenleving of dat dingen in beweging zetten of als gereedschap om dingen te bereiken wordt dan ingezet dan kan dat wel problematisch zijn.

P: Oké, je hebt liever dat we het wat opener, niet in de zin van opleggen maar gewoon in de zin van: als je daar open voor staat dan kan het je helpen.

E: Ja, ja maar dan alleen zo lang kunst zijn autonomie kan behouden...

P: Ja.

E: ...en niet altijd als gereedschap wordt ingezet om dat te bereiken.

P: Nee, en als iemand het nou wel inzet als gereedschap, om dat doel te bereiken, als ik kijk naar kunstzinnige therapie dan zet je het in om iets te bereiken, denk ik.

E: Ja dat vind ik altijd, sowieso kunstzinnige therapie vind ik een beetje ingewikkeld omdat ik merk,... dat ik bedoel...zelf beschouw ik het over het algemeen denk ik niet als kunst maar gewoon als kunstzinnige therapie dan meer een mate van vrijblijvende expressie, zeg maar, waar in kunst zeg maar minder vrijblijvendheid is... of meer gerichtheid en meer bewustzijn van een...van een publiek en dat het in de wereld staat en dat een bepaalde positie inneemt ...ehm...en dat maar ik heb er af en toe wel moeite mee dat d'r door sommige mensen ...en mijn werk wel door kunstzinnige therapeuten soms dan erg gewaardeerd wordt...

P: Oké.

E: ...en dat ik dan denk wat ik dat wat ik doe is toch echt wel wat anders...

P: Ja.

E: ...en dan vind ik het wel eens jammer... dat dat door sommige mensen gemist wordt...

P: Ja...ja...ik snap wat je bedoeld...

E: Waarbij er helemaal niks mis is met kunstzinnige therapie...

P: Nee.

E: ...niet als methode...

P: Nee.

E: ...het is niet hetzelfde als kunst...

P: Nee, klopt..het kan... dat je...ehm...wat je beschrijft net...het heeft me wel geholpen in.... d'r zijn mensen die zouden misschien zeggen: 'ik plak daar misschien wel een sticker op van therapie', maar dat hoeft toch helemaal niet?

E: Nee, dat hoeft helemaal niet maar waar ik zelf mee bezig was...in hoeverre is dit therapeutische kunst ...maar via therapeutische kunst is het sowieso pas en alleen als het voor mezelf is en voornamelijk voor mezelf bedoeld om te beschouwen en verwerken en dat er eigenlijk geen sprake is van een publiek of dat het ook een vorm aanneemt die andere mensen geen toegang geeft... tot mijn individuele. ..dingen terwijl dat ik wel zoek naar een manier die zowel voor mezelf te doen als op...een beeldend interessante manier...

P: Precies.

E: ...van de kunstgeschiedenis en de rest van de professionele kunstwereld en mijn professionele tijd als kunstenaar...

P: Iets universeels, denk ik ook dat je zoekt..iets wat wel groter is.

P: Ik blijf nog even hangen bij de Botton (lachend)...die beide heren de Botton en Armstrong die zeggen ook dat zeggen dat kunst...of heftige ervaringen omgezet kunnen worden in iets nobels en iets fijns en dat verschijnsel noemen ze sublimatie, heb je vast wel eens van gehoord...ja, hoe kijk jij aan tegen 'sublimatie'...voel jij hierbij herkenning van...ja hoe denk jij hierover ?

E: Ja ..ik denk wel dat dat zeker klopt en vaak ook mijn werk gebeurt sowieso ook al moet ik zeggen dat...ook al ik met...ben regelmatig met zware thema's bezig...het voelt in mijn atelier nooit zo zwaar of zo. Dat is ook het fijne dat ik er juist in mijn werk speels mee om kan gaan en door verrast kan worden en er plezier in kan hebben en dat het terwijl dat tegelijk ja..die onderliggende laag er wel in blijft zitten maar dat het inderdaad getransformeerd kan worden tot iets moois...

P: Ja

E: Ja

P: Ja

E: ...en sowieso... ik denk dat de meeste negatieve dingen nooit altijd negatief zijn of zo, ze hebben altijd een bepaalde waarde en een bepaalde context en eh... waarin ze... ja veranderen ...ja,... van functie en ja hoe je d'r tegenaan kijkt.

P: Ja. Ik vind dat jij dat allemaal onwijs helder kan verwoorden...ja, ik kan echt zien dat je hier al echt heel lang mee bezig bent geweest dat is heel fijn...voor mij nu in mijn rol nu als interviewer/onderzoeker (Eva lacht) Ja, heel leuk !

P: Ehm we zijn hier al een beetje geweest...bij deze vraag die ik hier nou heb want hier hebben we het eigenlijk al over gehad volgens mij...

Als mensen naar een werk van jou kijken, hoor je dan wel eens dat mensen zich erin herkennen en erdoor zich getroost voelen ?

E: Ja, inderdaad, hier hebben we het al over gehad en het gebeurd af en toe ,en ook, soms tot tranen aan toe en ja, dat voelt altijd wel een beetje ongemakkelijk want ik merk dat ik me altijd in mijn werk zelf makkelijker vindt als dat gebeurd dan als ik er zelf bij ben en dan als persoon mee om moet gaan.

P: Je bedoeld dat als mensen het achteraf zeggen ?

E: Ja, of als mensen dat dan ervaren dat dat ik me dan makkelijker kwetsbaar opstel in mijn werk dan als persoon.

P: Ja, iemand die je niet goed kent, die tot tranen toe geroerd is dan voel je je een beetje ongemakkelijk misschien, ja dat kan ik me wel voorstellen.

E: Want die herkenning zit natuurlijk in dat werk en ja, de persoon ken je in principe niet goed of niet dus dat is altijd een beetje ongemakkelijk, ja.

P: Zou je dat hebben met een leerling, die jij al langer zou kennen dan is dat een ander verhaal zo iemand ken je iemand beter en dan voelt dat minder als een vreemde misschien.

P: We schieten er doorheen joh, geweldig.., Kan jij omschrijven welke beeldtaal, beelden en symbolen je gebruikt om 'verlies' zichtbaar te maken ?

E: Ehm...dat is wel lastig...ehm ...ik denk dat het best wel verschillende vormen aanneemt...ik bedoel soms is het wel zoals in de video is het wel eerst een figuur die dan weg is en een leegte...achterlaat en dat dat dan duidelijk een mensfiguur is maar eh.... die print van die klei is evenveel verlies en ik denk dat dat ook wel....nog best vaak zit in holtes.... gewoon, in mijn tekeningen of zo dat daar dan meer een beetje grotachtige- of holtes in zitten dat gaat ook gewoon over iets wat er was en niet meer... verdwenen is en ...of met zo'n hoes is het ook lucht die gevangen wordt in een vorm of zodus in die zin ...en daar heeft het ook wel weer mee te maken...Ja, die vind ik lastig omdat dan precies...ik weet wel dat er van alles weer mee te maken heeft maar het neemt regelmatig weer verschillende vormen aan of zo...

P: Mmm, Lichaamsvormen ?

E: Ja, wel vaak... maar niet persé volgens mij. Sowieso zijn verlies.... heeft zelf gewoon ook al heel veel aspecten want het gaat al om iets wat er was en niet is, maar ik bedoel als ik het aan de dood koppel dan heeft het dus ook weer meer het gewoon... het vlees, verval, ziekte het heeft ook te maken met meer het moederschap en alles wat er dan aan de moeder...ik bedoel ik heb ook zo'n moeder-stok gemaakt zo'n stok met een moederfiguur bungelend er boven-op die je als en soort totem mee zou kunnen nemen en ja... het verlies zelf heeft allerlei gradaties en aspecten die dan steeds op een andere manier kunnen worden... verbeeld en ik denk dat misschien wel de helft of meer dan drie kwart van mijn werk, van de afgelopen 2,5 jaar daar onder valt maar dat dat dus heel verschillende vormen aanneemt.

P: Ja, ehm...Zijn er symbolen waarvan je zegt dat is echt een symbool ? wat je gebruikt..een duidelijk symbool ..iets wat steeds terugkomt ?

E: Ehm..... dat valt wel mee ja, alleen ja, misschien alleen die houding van het lichaam van mijn moeder die komt wel af en toe terug en die was ik ook wel weer in de matras aan het schilderen dus ja, dat is zeker ook wel een symbool eh...ja dat is denk ik wel het meest duidelijke, ja.

P: Oké.

Ehm ...Over welke werken ben je zelf het meest tevreden als het gaat om de thematiek verlies, ja ..in hoeverre je tevreden kan zijn ..misschien moet ik zeggen waarbij jij misschien een goed gevoel hebt ..waarin je zegt..achteraf gezien...is dát het werk waar ik het ...

E: Sowieso,
die video ben ik wel erg tevreden over

P: Ja die we net bekeken hebben.

E: Ja en ik denk ook die eindinstallatie vorig jaar op de Rijks-Open, met die hele 'de Vleesruimte'.

P: Oké.

E: Dat eh... dit is wel iets waar ik trots op ben dat dat...zowel in vorm als in inhoud in gevoeligheid als in de fysieke ervaring zeg maar...dat daar alles in bij elkaar kwam.

P: ...Ja.

P: Hele andere vraag...stel dat jij met leerlingen van een jaar of 14-15 , pubers, beeldend zou kunnen werken met de thematiek van 'verlies'...hoe zou je dat aanpakken ?

E: Tja lastig...waarschijnlijk zou ik wel beginnen met vertellen over mezelf want dat hoort er dan wel bij en ik zou wat dingen laten zien .

P: Mm...

E: Nou moet ik zeggen dat het me sowieso ingewikkeld lijkt om met kinderen te werken, ik denk dat dat helemaal niks voor mij is, dan raak ik van tevoren al gigantisch in paniek...(lachend)

P: Ik bedoel er zijn meer pubers hè er tussen... dat zijn wel pubers...dat zit daar een beetje tussenin de een is nog wel meer kind dat klopt wel maar ik heb er tussen die...ik heb wel leerlingen zelf in deze leeftijdsgroep en die zijn, sommige van 15 dat zijn al heel toch wel, bijna volwassenen...

E: Ja maar het lijkt me wel ingewikkeld maar als ik ook mijn lessen probeer ik wel mensen met eigen ervaringen te laten werken maar niet iedereen op deze leeftijd heeft zoiets ervaren...

P: Dat klopt.

E: ...dan zijn het soms opa's en oma's of zo...

P: Ja, ja..of een dier

E: Ja, want als ze dat hebben dan kan je van uit daar iets doen maar als dat er niet is dan weet ik niet, zou ik niet zo snel weten hoe je dan... toch daar wat mee bereikt ofzo...omdat ze zich dan moeten inleven in iemand anders of zo...maar kinderen... daar loop ik echt meteen mee vast.

P: Oké, maar nee, eh...dat kan.

P: Hoe doe je het..want jij werkt op de lerarenopleiding in Zwolle dan wel met mensen die ietsje ouder zijn...jong-volwassenen, volwassenen bijna

E: Ja.

P: Is dit een thema wat je met hun ook zou kunnen gebruiken of gebruikt misschien?

E: Niet direct..ik merk dat ik in mijn lessen sowieso over het algemeen dat ik het ..dat ik mijn eigen werk niet toelicht.

P: Oké.

E: En daar enige afstand in bewaar..tenzij, ik heb ook wel lezingen op de HKU gehouden over mijn ontwikkeling en beroepspraktijk en dan komt het er wel gewoon naar voren en dan ben ik overal open en eerlijk over maar in de lessen die ik nu bij Artez geef hou ik het bewust d'r buiten want ja...ik geef al veel...

P: Ja.

E: ...vanuit mijn meer praktische ervaringen of inzichten natuurlijk en daar is dan wel toevallig iemand met het verlies van d'r vader bezig maar ...dan heb ik daarin meer input maar ik heb daar niet in benoemd dat ik zo'n zelfde soort ervaring heb.

P: Ja.

E: Ja, ik merk dat ik het bij mijn lesgeven toch een beetje problematisch vindt omdat ik er dan eh...toch te weinig afstand in kan bewaren of dat ik het dan te lastig vind om los te koppelen ...eh...

P: Ja.

E: Los te koppelen van mezelf waarin het niet ...ik wil wel een zekere afstand behouden...

P: Ja...professioneel eigenlijk.

E: Ja.

P: Ja dat is wel helder, oké.

Ehm dan gaat mijn laatste vraag...die ga ik dan niet stellen, ik had bedacht... wat zijn volgens jou de beste manieren om verlies bespreekbaar te maken met die leeftijdsgroep van 14-15 maar dat eh...'m gaat niet worden.

E: Ja, als ik ergens uitgenodigd voor zou worden dan lijkt dat me inderdaad, dan zou ik toch...vanuit mijn eigen werk dan toch beginnen maar het zou niet iets zijn wat ik graag doe...

P: Nee

E: ...dan heb ik liever toch dat ik het toch op zo'n academie toch in de context van mijn werk en dat daar dan inderdaad ook mensen zitten die dan met vergelijkbare dingen zitten en daar dan wat professioneel en persoonlijk aan hebben, maar het moet wel die twee aan elkaar gekoppeld zijn, denk ik.

P: Ja, oké, voor mij zijn we al bijna aan het einde van wat ik aan je wilde vragen ...zijn er nog invalshoeken die ik wellicht heb gemist of die dingen die je graag nog verder toe wil lichten of toevoegen...

E: (denkpauze)...ehm..niet direct denk ik, ik kan zo even niks bedenken...

P: Maar dan is het toch ook goed, dan is het ook wel goed (beide lachen).

P: ik vind dat je heel veel hebt verteld bij vragen en ook heel super- duidelijke antwoorden hebt gegeven dus ik denk dat ik daar veel aan ga hebben, dus dat is heel fijn, na wat ik moet doen is ..ik moet dit allemaal uittypen en eh...verwerken en ik stuur jou hier een verslag van en ehm..als je dat wil en ik ga proberen om mijn onderzoeksvragen te beantwoorden en ik denk dat het wel aardig is als ik je op de hoogte hou van afronding en het resultaat..dat is gewoon...ik vind dat ik dat wel aan je verplicht ben....

E: Ja.

P: Ik wil je onwijs bedanken voor je moeite en tijd en ik heb er eigenlijk eh...van genoten dat ik hier mocht zijn en dat ik jou mocht interviewen. (beide lachen)

E: Graag gedaan...

P: Heel fijn ...

E: Graag gedaan.

P: Nou, ik ga 'm stopzetten...stop.

Literatuur:

- Boon, M. Steenhuis, P. (2009). *Filosofie van het kijken*. Rotterdam, Lemniscaat
- Botton, A. de, Armstrong, J. (2013). *Kunst als therapie*. Houten, Terra Lannoo
- Botton, A. de. (2005). *Ode aan het kijken*. Amsterdam/Antwerpen, Atlas Contact
- Botton, A. de. Armstrong, J. (2014). *Art is Therapy*. Amsterdam, Rijksmuseum (catalogus van de gelijknamige tentoonstelling in het Rijksmuseum)
- Botton, A. de. (2016) *De troost van de filosofie*. Amsterdam/Antwerpen, Atlas Contact
- Braembussche, A.A. van den.(1994). *Denken over kunst. Een inleiding in de kunstfilosofie*, Bussum, Coutinho
- Broek, van den. e.a.. (2010) *Beeldtaal, perspectieven voor makers en gebruikers*, Amsterdam, Boom
- Donk, C van der, Lanen, B, van (2016) *Praktijkonderzoek in de school*, Bussum, Coutinho
- Keirse, M (2016). *Vingerafdruk van verdriet- woorden van bemoediging*, Tielt, Lannoo
- Keirse, M (2002). *Kinderen helpen bij verlies*, Tielt, Lannoo
- Monroe, C., Beardsley (1966). *Aesthetics from classical Greece tot the present*. Tuscaloosa, London, The University of Alabama Press
- Zijlstra, O. (2007) *Wat doet die rode vlek daar linksboven ? Inleiding in de esthetica*, Arnhem, Terra en ArtEZ Press

onderzoek:

- Keirse, E. (2008). *Omgaan met rouw*. Afkomstig van: www.wdhabreda.nl/downloads/2008-omgaan-met-rouw.doc
- Kool, N. (2009). *Vroeg ouderverlies, de psychologische en fysieke lange termijn effecten en de invloed op hechting in de volwassenheid* (Master-onderzoek, Universiteit Utrecht, Nederland). Afkomstig van <http://Kool3064409.pdf>

artikelen:

-Bronwasser, S. (2016) 'Familiefoto's zijn meestal een soort propaganda', interview kunstenaar Erik Kessels. *De Volkskrant*. Retrieved from http://s.vk.nl/s-a4299091/?_sp=6852f60e-e89d-4516-888b-169ee2cfba9a.1497090500596

-Leeuwen, A.van. (2016). Dit zijn de kunstenaars van morgen, interview met kunstenaars Rijksacademie. *Volkskrant*, pp19

-Muller, N. (2015) Expo: de moderne mythen van Eva Spierenburg. *HP/DeTijd*

-Reijnders, T (2016) On 'De Wildeman' *AMC magazine* 04/2016 (fragment)

-Reinders, A. (2016) Rijksacademie - De staat van de schilderkunst. Een hoofdrol voor de zoekomkommer 16 november 2016 *De Groene Amsterdammer*

-Searle, A. (2014) Art is Therapy review. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/artanddesign/2014/apr/25/art-is-therapy-alain-de-botton-rijksmuseum-amsterdam-review>

-Zeil, W.van. (2014) Alain de Botton in het Rijksmuseum: 'Een drievoudige belediging (**)'. *De Volkskrant*. Retrieved from http://s.vk.nl/s-a3646456/?_sp=6852f60e-e89d-4516-888b-169ee2cfba9a.1497099393829

video fragmenten:

-Graham-Dixon, C. (2015) fragment 'recreating my mother', attempt 4. 'herkomst: site evaspienburg.nl

-Vries, A, de. (2014) Interview Eva Spierenburg, gallery SANAA herkomst: site evaspienburg.nl

radio fragmenten:

-Heezen, L. (2016) RADIO INTERVIEW met Eva Spierenburg 'KUNST IS LANG' 05/11/2016,